

*протоієрей Миколай ЙОСИФЧУК**
*archpriest Mykolai IOSYFCHUK***

ORCID.org/0000-0003-4730-7707

*майор Ірина КРАСОТА****
*major Iryna KRASOTA*****

УДК 271.2

DOI: 10.35332/2411-4677.2025.25.5

ORCID.org/0009-0005-4701-9950

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАДАННЯ ТОМОСІВ ПРО АВТОКЕФАЛІЮ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ 13 ЛИСТОПАДА 1924 ТА 6 СІЧНЯ 2019 РОКІВ

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TOMOSES ON AUTOCERPHALY GRANTED TO THE ORTHODOX CHURCHES IN POLAND AND UKRAINE ON 13 NOVEMBER 1924 AND 6 JANUARY 2019

Цього року виповнюється сторіччя від отримання Томосу 13 листопада 1924 р. Православною Церквою в Польщі (понад 70 % вірян якої складали православні українці) та п'ять років від отримання Томосу 6 січня 2019 р. Православною Церквою України.

Основні джерела дослідження:

Диптих Предстоятелей Поместных Православных Церквей [Епископ Егорьевский Марк, 2007, с. 85–89].

«Томос Православній Церкві в Польщі» 13 листопада 1924 р., лист-відповідь від митрополита

У 2024 р. православні віряни Польщі і України відзначатимуть два важливі ювілеї – надання Томосів про канонічну незалежність Помісних Церков, зокрема, 6 січня п'ять років для Православної Церкви України, а 13 листопада 2024 р.

сторіччя з дня надання Константинопільським Патріархатом Томосу про автокефалію Православної Церкви в Польщі.

13 листопада 1924 р. Вселенський патріарх Григорій VII разом з Священним Синодом видав Томос про автокефалію Православної Церкви в Польщі,

* Кандидат наук із богослів'я, настоятель Свято-Олександрівської парафії в м. Києві.

** PhD in Theology, the abbot of Saint Alexander Parish in Kyiv.

*** Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

**** National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachny.

Діонісія до Сергія (Страгородського) 29 листопада 1927 р., та інші документи, на які будуть посилання [Мартирологія, 1957, с. 609 – 616; Ципин В., 1994, с. 311–315].

Лист митрополита Сергія (Страгородського) до митрополита Діонісія від 24 вересня 1927 р., проте автор праці чомусь не надав відповідь останнього від 29 листопада 1927 р. [Лотоцький О., 1999, с. 461–463].

Звернення єпископату ПАПЦ і «покальний» лист Діонісія до рпц та рішення останньої щодо автокефального статусу ПАПЦ і подальшого становища її Предстоятеля у 1948 р. [Ципин В., 1994, с. 311–315].

Определение Освященного Архиерейского Собора РПЦ «Об обращении бывшего митрополита Киевского и всея Украины Филарета» 29 ноября – 2 декабря 2017 г. [Базів В., 2020, с. 264–266].

Рішення Священного Синоду Вселенського Патріархату про автокефалію Української Церкви [Уся правда про українське церковне питання, 2021, с. 21].

Патріарший і Синодальний Томос про надання автокефального устрою Православній Церкві в Україні [Православний церковний календар ПЦУ, 2019; Клос В., 2019, с. 99–101].

На жаль, даною проблематикою практично не займалися українські церковні дослідники, які коротко торкалися Томосу Православної Церкви в Польщі без подання самого тексту історичного документа, це такі автори: В. Борщевич [Борщевич В., 2021, 229, 240], І. Вла-

який було урочисто проголошено 17 вересня 1925 р. у Варшаві за участю представників Константинопільської та Румунської Церков, ієрархів та духовенства Православної Церкви в Польщі, а також державних посадовців. У цьому історичному документі було чітко і недвозначно вказано про неканонічні дії московського патріархату щодо анексії у 1686 р. Київської Митрополії, яка перебувала у складі Константинопільського Патріархату. Власне Томос 1924 р. та інші сучасні державно-церковні події, стали основою щодо дій Вселенського патріарха Варфоломія відносно Православної Церкви України. Спочатку на засіданні Священного Синоду 9–11 жовтня було прийнято «прохання про апеляцію від владик Філарета Денисенка та Макарія Мелетича і їх послідовників згадані вище особи були канонічно відновлені у своєму єпископському та священничому сані... Скасувати зобов'язання Синодального листа 1686 р...». Потім 15 грудня 2018 р. у Святій Софії міста Києва відбувся Об'єднавчий Собор, на якому об'єдналось Українське Православ'я в Православну Церкву України та обрано Предстоятеля. 6 січня 2019 р. православні українці отримали довгоочікуваний Томос про автокефалію, яка була проголошена рівно 100 р. тому Законом УНР. Це буде мати епохальні наслідки не лише в релігійній сфері між Україною та Росією, а стане однією з причин

совський [Власовський І., 1999, с. 30], прот. Михайл та Миколай Йосифчуки [Йосифчук Михайл, прот., Йосифчук Миколай, прот., 2014, с. 4–17; 2019, с. 252–278, 2020, с. 97–122; 2021, с. 65–84; 2023, с. 46–85; 2023, с. 240–258], О. Лотоцький [Лотоцький О., 1999, с. 461–464], прот. В. Клос [Клос В., прот., 2019, с. 154–155], В. Рожко [Рожко В., 2001, 356–361; Рожко, 2017, с. 245–264], В. Савчук та Ю. Мулик-Луцик [Савчук В., та Мулик-Луцик Ю., 1987], проф. А. Смирнов [Смирнов А., 2021, с. 54], А. Стародуб [Стародуб А., 2021, 2021, 2023, 2024], І. Преловська [Преловська І., 2023, с. 167–191], оскільки назви їхніх монографій та статей стосувалися інших історичних питань.

Під час організованого проф. А. І. Смирновим круглого столу в Національному Університеті «Острожська Академія» (13 листопада 2024 р.) було розглянуто низку проблемних питань щодо автокефалії Правної Церкви в Польщі, зокрема представник останньої — Р. Висоцький подав відомості про сучасні публікації з даного питання [Дослухаючись до голосу, 2024].

Важливим джерелом для статті щодо Томосу 2019 р. є «Православні Вісники Української Православної Церкви Київського Патріархату» за 1992–2019 рр. Зокрема, у № 6 за 1992 р. детально описано проведення Всеукраїнського Православного Собору і утворення Української Православної Церкви Київського Патріархату 25–26 червня 1992 р. [Православный Вестник, 1992, с. 2–6].

повномасштабного вторгнення московитів та тимчасової окупації з 2022 р.

Стаття присвячена аналізу текстів Томосів у церковно-канонічних питаннях.

Висвітлено проблематику втілення положень

зазначених документів у даний час. здійснено спробу

авторами дослідити на основі існуючих доступних

архівних і документальних джерел важливу проблему

міжцерковних відносин у ХХ – ХХІ ст. Зокрема

питання отримання Томосу про автокефалію

Православної Церкви в Польщі 13 листопада 1924 р. та її вплив

на отримання Томосу для Православної Церкви України

6 січня 2019 р. Це все ставить завдання дослідникам сучасної

церковної історії в написанні статтей, спонуканні молодих

науковців до підготовки дипломних, а можливо, і,

кандидатських чи докторських дисертацій.

Беручи до уваги важку і кровопролитну сучасну

боротьбу українського народу з московським агресором,

всупереч нормам граматики та академічної науки, усі терміни

та назви, пов'язані з т. зв.

«православними» окупантами-агресорами, будуть позначені з малої прописної букви.

Ключові слова: Автокефалія, Православна Церква в Польщі (ПАПЦ), Православна Церква України (ПЦУ), Митрополит, Президент, Верховна Рада України, Томоси 13 листопада 1924 та 6 січня 2019 рр., московія-росія, російська православна церква (рпц),

Окремо подано текст «Апеляции Митрополита Киевского и всея Украины к Святейшим православным патриархам и всем Главам Поместных Православных Церквей» з листами колишнього єпископа Переяслав-Хмельницького Іонафана Єлеських від 24 червня та вересня 1991 р. [Православный Вестник, 1992, с. 7–12]. Водночас редколегія даного видання «забула» повідомити про поїздку делегації УПЦ КП на чолі з митрополитом Філаретом до Стамбула одразу ж після проведення даного Собору [Башинський С., 2024, с. 192; Щоткіна К., 2019, с. 135]. Дивним є те, що після об'єднання частини УПЦ з УАПЦ усі статті даного журналу опубліковано тільки російською мовою, а Церква іменувала себе українською. При цьому загадки даного часопису не зникають. Усі наступні видання вже видавалися українською мовою. Виникла проблема, коли 16 листопада 2017 р. Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет Денисенко написав т. зв. «покаяльного листа» до «Предстоятеля РПЦ, єпископату РПЦ», підписавши його без свого офіційного титулу як «ваш собрат Філарет». У виданнях «Православного Вісника» УПЦ КП за листопад-грудень 2017 р. чомусь немає даного важливого документу, лише згадка про нього на засіданні Священного Синоду 13 грудня 2017 р. [Православный Вісник, 2017, № 12, с. 9–18]. Зважаючи на гостру критику суспільства, Святійший Патріарх був змушений 1 грудня

московський патріархат (мп),
нквд-мгб-кзб-фсб.

In 2024, Orthodox believers in Poland and Ukraine will celebrate two important anniversaries – the granting of Tomos of canonical independence to the Local Churches, in particular, on 6 January, five years for the Orthodox Church of Ukraine, and on 13 November 2024, the centenary of the granting of the Tomos of autocephaly to the Orthodox Church in Poland by the Patriarchate of Constantinople. On November 13, 1924, Ecumenical Patriarch Gregory VII, together with the Holy Synod, granted a Tomos of Autocephaly to the Orthodox Church in Poland, which was solemnly proclaimed on September 17, 1925, in Warsaw with the participation of representatives of the Churches of Constantinople and Romania, hierarchs and clergy of the Orthodox Church in Poland, as well as government officials. This historic document explicitly and unequivocally stated the non-canonical actions of the Moscow Patriarchate regarding the annexation in 1686 of the Kyiv Metropolitanate, which was part of the Patriarchate of Constantinople. The 1924 Tomos and other contemporary state-church events became the basis for the actions of Ecumenical Patriarch Bartholomew regarding the Orthodox Church of Ukraine. Initially, at the meeting of the Holy Synod on 9–11 October, a 'request for appeal from Bishops Filaret Denisenko and Makariy Meletich and their followers' was accepted, and the aforementioned persons were canonically restored

провести «Пресконференцію про діалог з Російською Православною Церквою», де пояснив причини і наслідки даного «діалогу» [Православний Вісник, 2018, № 1, с. 6–12]. В іншому числі цього самого видання вміщено статтю священника А. Хромяка «Лист Святійшого патріарха Філарета Священному синоду Російської Православної Церкви як повчання православному християнину», у якій була спроба виправдати появу цього «покаяльного листа» [Православний Вісник, 2018, № 7, с. 41–44]. Проте у всіх зазначених числах офіційного видання УПЦ КП самого тексту листа так і не подано для ознайомлення і оцінки, тому ми змушені були звернутися до праці В. Бацева (Додаток 6–7).

Окремо відзначимо важливі наукові джерела щодо Томосу 2019 р., видані Православною Церквою України, у яких подано ґрунтовний аналіз провідних релігієзнавців сучасної України — проф. О. Сагагана, А. Смирнова, І. Преловської, а також монахині Васси Ларіної та К. Ветошкіна [Об'єднавчий Собор, 2021, с. 134–153; Десять тез, 2024, с. 14–15, 30–38, 59–67, 72–79].

Автори, ознайомившись із доступними публікаціями сучасного провідного українського дослідника А. Стародуба, до якого ми ставимося з великою повагою, на жаль, змушені зауважити, що цей автор у публікаціях щодо автокефалії Православної Церкви в Польщі обмежує діяльність української влади на користь польської влади, ба більше — і радянської, а для останньої

to their episcopal and priestly ranks... To cancel the obligations of the Synodal Letter of 1686...». Subsequently, on 15 December 2018, a Unification Council was held at St. Sophia Cathedral in Kyiv, at which Ukrainian Orthodoxy was united into the Orthodox Church of Ukraine and a Primate was elected. On 6 January 2019, Orthodox Ukrainians will receive the highly anticipated Tomos of Autocephaly, which was proclaimed exactly 100 years ago by the Law of the Ukrainian People's Republic. This will have epoch-making consequences not only in the religious sphere between Ukraine and Russia, but will also become one of the reasons for a full-scale invasion by Muscovites and temporary occupation from 2022. The article examines the texts of Tomoses in terms of ecclesiastical and canonical issues. It highlights the challenges of implementing the provisions of these documents at present. The authors attempt to explore the important issue of inter-church relations in the 20th and 21st centuries based on available archival and documentary sources. In particular, the issue of obtaining the Tomos of autocephaly for the Orthodox Church in Poland on 13 November 1924 and its influence on obtaining the Tomos for the Orthodox Church of Ukraine on 6 January 2019. All this poses a challenge for researchers of contemporary church history in writing articles and inspiring young scholars to prepare theses, and possibly even candidate or doctoral dissertations. Considering the difficult and bloody contemporary struggle of the Ukrainian people against the Moscow aggressor, contrary to the norms of grammar and academic

наводить низку рідкісних джерел. Важливою помилкою науковця є подання у публікаціях низки життєвих моментів вбивці митрополита Георгія Ярошевського Павла Латишенка (кол. архимандрита та кандидата богослов'я рпц Смарагда), тоді як важливіші історичні особи згадані лише побіжно [Стародуб, 2021, 2023, 2024].

Ми пропонуємо А. Стародубу 2025 р. провести окремий «круглий стіл» стосовно Смарагда-Павла Латишенка, оскільки буде «ювілей»

звільнення останнього з тюрми. Також пропонуємо, окрім польських, звернути більше уваги на матеріали українських архівів, зокрема Центрального державного архіву вищих органів та управління України.

Стаття православного митрополита Гальського Еммануїла Адамкіса (нині старець-митрополит Халкідонський) під промовистою назвою «Шлях Церкви України до автокефалії», написана одночасно англійською, грецькою та українською мовами, допоможе зрозуміти причини та наслідки дій Матері-Церкви щодо України та долі православ'я в сучасний період [Еммануїл Адамкіс, 2021, с. 33–48].

Відзначимо також статтю блаженної пам'яті проф. КПБА С. Чокалюка, написану у співавторстві з прот. С. Колотом щодо участі державної влади в утвердженні автокефалії, яка була надрукована українською та англійською мовами [Колот С., Чокалюк С., 2021, с. 49–106; Чокалюк С., 2024, с. 5–6], а також окрему статтю прот. С. Колота щодо проблематики автокефалії [Колот С., Чокалюк С., 2017, с. 75–87].

Монографія кандидата наук з богослів'я С. Башинського є важливим продовженням видання професійних церковно-історичних праць з історії українського православ'я. Однак він чомусь не подав багато архівних матеріалів із зазначеної теми, приховавши їх під «спеціаліарками», нібито хтось їх зможе використати у своїх «наукових пошуках» [Башинський С., 2024]. Це дивно, оскільки посилання на джерела, яке використав даний автор, не завжди позначено точно.

Водночас науково-публіцистичні праці В. Базева та К. Щоткіної [Базів В., 2020; Щоткіна К., 2019], які через певні причини

science, all terms and names related to the so-called 'Orthodox' occupiers-aggressors will be written with a lowercase letter.

Keywords: *Autocephaly, Orthodox Church in Poland (OCP), Orthodox Church of Ukraine (OCU), Metropolitan, President, Verkhovna Rada of Ukraine, Tomoses of 13 November 1924 and 6 January 2019, muscovy-russia, russian orthodox church (roc), moscow patriarchate (mp), nkvd-mgb-kgb-fsb.*

майже недоступні для ознайомлення та вивчення, викликали неабиякий інтерес авторів даної статті, хоч у них немає поси-
лань на використані джерела.

Повертаючись до Томосу 1924 р., дивним здається те, що ймовірний ініціатор та автор Закону 1 січня 1919 р. проф. О. Лотоцький у своїй праці «Автокефалія» після короткого позначення історичного та державного акту України, чомусь, згадавши зазначений документ, відразу переходить до подій у відродженній Польщі, у якій проживав після 1921 р. та помер у 1939 р. Шанований професор у названій вище науковій праці повністю «пропустив» важливі історичні події надання та отримання офіційного документу Вселенського Патріархату — Томосу Православній Церкві в Польщі у 1924 р. Водночас він подає дуже рідкісний лист т. зв. «Заместителя Патриаршого Местоблюстителя Сергия» у 1927 р. [Лотоцький О., 1999, с. 356–361], але знову без відповіді Блаженнішого Діонісія того само-
го року [Мартирологія, 1987, с. 613–616]; з оригіналами він мав можливість особисто ознайомитись, проживаючи у Варшаві та спілкуючись безпосередньо з Предстоятелем ПАПЦ.

Проф. МДА К. Скурат також чомусь не згадав про листування 1927 р., проте повідомив у своїй праці про інші листи Сергія до владики Діонісія — від 4 січня 1928 р. та 26 червня 1930 р., без подання його тексту, що зовсім не личить статусу «професора і доктора церковної історії». Далі зазначений представник мдарпц повідомив, що митрополит Діонісій, як предстоятель Помісної Церкви не надав відповіді (а хто із свідомо віруючих православних християн, тим більше архиерей, міг мати бажання та духовні сили на продовження суперечки із «сексотом» нквд сср?), а тому прийняв правильне канонічне рішення — відправити їх на розсуд до Вселенського Патріарха [Скурат К., 1994, с. 300].

Водночас задля справедливості згадаємо про детальний аналіз причин та канонічного обґрунтування Томосу 1924 р. від проф. І. Власовського, однак без повного тексту документа [Власовський І., 1998, с. 31–39].

«Мартирологія Українських Церков» і В. Рожко надали авто-
рам можливість ознайомитися з українським перекладом (він має низку технічних та граматичних помилок, які потрібно до-
слідити в окремій статті), текст якого буде додано в додатках [Мартирологія, 1987, с. 610–612; Рожко В., 2001, с. 358–360].

Щодо тексту Томосу 2019 р., то він був надрукований того самого року в Православному церковному календарі ПЦУ та у монографії прот. В. Клоса «Автокефалія Української Цер-

кви» і подається в додатку даної статті. Оцінка цього документу залежить, на жаль, не лише від церковно-канонічних та богословських знань, а від власної позиції щодо сучасної російсько-української війни, яка почалася в XXI ст. не від повного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., а від початку окупації Криму — 20 лютого 2014 р., коли на Майдані ще гинули Герої Небесної Сотні. Власне події 2014 р. і подальша агресія російської федерації при сприянні московського патріарха та його підлеглих в Україні під облудливою назвою «УПЦ» спонукала Його Всесвятість Варфоломія звернути особливу увагу на дуже «проблемне українське питання», яке він як справжній архипастир достойно виконав і вболіває щиро за долю усього православ'я в Україні.

Дуже корисний аналіз Томосу здійснив С. Башинський (захистив кандидатську дисертацію під керівництвом проф. КПБА І.М. Преловської) [Башинський С., 2024, с. 261–293].

Огляд праць російської історіографії. Перед викладом основного матеріалу дослідження згадаємо істориків РПЦ. Як і слід було очікувати, загальну негативну оцінку автокефалії Православної Церкви в Польщі та її Предстоятеля Блаженнішого Діонісія дали О. Кострюков [Кострюков А., 2015, с. 67–69, 95, 173–174], О. Світич [Свитич А., 1959, с. 62–66, 20–208], К. Скурат [Скурат К., 1994, с. 298–303], М. Шкаровський [Шкаровский М., 2010, с. 104, 194–196, 287; Шкаровский М., 2020, с. 77–78, 117, 165–166].

Єпископ рпц Єгор'євський Марк Головков у 2007 р. видав досить рідкісну книгу — «Церковний протокол», яка допоможе нам розібратися в надзвичайно складних проблемах особливостей традицій у богослужінні, титулах Предстоятелів Помісних Православних Церков та їх розташування у Диптиху [Марк (Головков), 2007, с. 78–82, 85–89].

Також слід згадати про знаного своїми працями та невтомного викладача мда-рпц прот. В. Ципіна, який докладно, у стилі «руссава професора», описує події 1920-х і подальших знакових для ПАПЦ років [Ципин В., 2012, с. 455, 459–460, 492, 726–743].

Таку саму оцінку ці автори дадуть Томосу Православній Церкві України та Блаженнішому Митрополиту Епіфанію, зважаючи на свій російський церковний шовінізм та несприйняття авторитету Вселенського Патріарха. Автори вважали за необхідне не витрачати часу на оцінку сучасних подій від псевдоісториків із високими науковими званнями та посадами, бо, всупереч академічним, історичним та канонічним фактам,

проте в напрямі російського церковного шовінізму, т. зв. «русскава мира» та «духовных скреп», вони однобічно й негативно описують те, що суперечить інтересам московії.

Над складними й проблемними питаннями вивчення свідою брехні, лукавства та подвійних стандартів не мають витрачати свій час поважні українські дослідники історії українського православ'я ХХІ ст. (напр., митрополит Димитрій, прот. В. Клос, І. Преловська, А. Юраш, В. Єленський, В. Борщевич, О. Саган, А. Смирнов, А. Стародуб та ін.), оскільки праці та дописи «російських істориків» повинні детально досліджувати на адекватність відповідні медичні працівники. Це стосується також усього сучасного населення московії-росії, починаючи від вищого політичного та церковного керівництва, щоб вони отримали справедливий кримінальний вирок за вчинені тяжкі злочини проти людяності, які прикриваються т. зв. «духовними скрепами, каноническим православием, руським миром» та іншими фантазіями хворих і біснுவатих московитів.

Виклад основного матеріалу.

1. **ПАПЦ.** Початок питання автокефалії Православної Церкви в Польщі (сьогодні ПАПЦ), як не дивно, спричинила національно-визвольна боротьба за незалежність України 1917–1921 рр. і видання 1 січня 1919 р. Закону Української Народної Республіки щодо незалежності Православної Церкви в Україні [Закон, 1919, с. 3]. Автори даної статті раніше повідомляли про великий вплив українського політичного керівництва щодо отримання Томосу 1924 р. у зв'язку з їхньою діяльністю щодо церковних питань в період національно-визвольної боротьби нашого народу в 1917–1921 рр., із публікаціями яких можна ознайомити за посиланням [Йосифчук Михаїл, Йосифчук Миколай, 2014, 2019, 2020, 2021, 2023].

Водночас уже з того 1919 р. і до підписання Ризького договору 18 березня 1921 р. під фактично польською окупацією поступово опинилося 1257 тис. км² українських земель, які склали майже третину усієї Польщі. Відповідно до перепису 1931 р., на цій території проживало 8,9 млн. осіб, зокрема 5,6 млн. українців та 2,2 млн. поляків [Бойко О., 2006, с. 430–431]. Також на території новоутвореної держави продовжували свою діяльність три єпархії рпц, які з 1921 р. очолювали архієреї: Волинська — єпископ Крем'янецький Діонісій Валединський, Холмська — Сергій Корольов та новоутворена Пінсько-Поліська — Пантелеймон Рожновський. Це викликало справедливі підозри з боку Польщі.

Після зустрічі владик Георгія, Діонісія та Пантелеймона осінню із польським міністром віросповідань та освіти Ратаєм і отримання ними відповідних державних декретів на Варшавсько-Холмську, Волинську та Пінсько-Новогрудську єпархії 28 вересня 1921 р. патріарх Московський Тихон призначив Георгія в. о. на Варшавсько-Холмську єпархію з посадою екзарха Православної Церкви в Польщі, Діонісія — на Волинь, Пантелеймона — на Пінськ-Новогрудок [Свитич А, 1959, с. 7–9].

Загалом, за інформацією проф. А. Смирнова, ПАПЦ мала на той час 5 єпархій, 340 деканатів-благочинь, 1160 парафій, 1792 священнослужителів [Смирнов А., 2021, с. 55]. Водночас В. Рожко подає кількість православних храмів на історичній Волині у 1945 р. (Волинська, Рівненська та північ Тернопільської і українська частина Пінської єпархії) — 1066 культових споруд [Рожко В., 2017, с. 247]. При цьому не враховано Холмщину, яка станом на 1 січня 1944 р. налічувала 186 парафій [Смирнов А., 2021, с. 113]. Тобт можна зробити справедливий висновок, що українські парафії та монастирі на Волині становили абсолютну більшість у Православній Церкві в Польщі.

Серед українців православними на 1921 р. було 2,7 млн осіб, і проживали вони у Волинському та Поліському воєводствах, а також на Холмщині й Підляшші, зокрема: Західна Волинь — 1,5 млн осіб, Полісся — 437 тис. осіб, Холмщина — 263 тис. осіб та Підляшшя — 257 тис. осіб. Щодо Полісся, то, за іншими даними, українців тут налічувалося лише 54 тис. осіб, а 708 тис. відносили себе до т. зв. «тутейша» і 75 тис. до білорусів. Водночас у Варшавському було 4637 православних із числа українців та росіян, які мешкали у Варшаві та кількох інших містах. Після поділу Варшавсько-Холмської єпархії у 1940 р. Варшавсько-Родомська єпархія налічувала всього 14 парафій, тоді як Холмсько-Підляшська станом на 1 січня 1944 р. — 186 парафій та 179 священнослужителів [Смирнов А., 2021, с. 94].

Якщо взяти дані про загальну кількість православних — 3,625500 тис. осіб [Савчук В., Мулик-Луцик Ю, Історія, 1989, с. 351–352], то українці, згідно з поданими вище даними, складали понад 70 % вірян Православної Церкви в новоутвореній та визнаній міжнародними договорами у своїх межах Польської держави на 1921 р.

В. Рожко повідомляє про стан православ'я на українських землях за кількістю парафій: Волинська єпархія — 760, Поліська — 298, Варшавська (Холмщина і Підляшшя) — 50 [Рожко В., 2001, с. 335, 383]. Він також підтверджує, що серед усіх право-

славних вірян в Польщі українці складали 70 %, білоруси та росіяни — 29 %, поляки — 1 % [Рожко В., 2001, с. 342]. Автори допускають, що значну частину православних росіян становили зрусифіковані українці, яких на Поліссі і Підляшші також зараховано до «тутейша» та білорусів, а православних поляків до 1930-х рр. практично не було.

Щодо статистики, поданої у статті Трудів КДА за 2023 р., автори допустили технічну помилку щодо кількості парафій Волинської єпархії, подавши цифру 440 замість 760, а також площі українських земель, які відійшли до Польщі у 1921 р. 1257 тис. км², хоча насправді було 125, 7 км² [Йосифчук Михайл, прот., Йосифчук Миколай, прот., Красота І., 2023, с. 53–54]. Причиною є періодична відсутність електропостачання та постійна повітряна тривога, які суттєво перешкоджають у наукових дослідженнях та своєчасних виправленнях технічних помилок. Однак це не стосується джерельної бази, зокрема архівів ЦДАВО-ВУ, із якими основний автор працює з 1999 р.

24–30 січня 1922 р. відбувся перший Собор єпископів Православної Церкви в Польщі, де були присутні зазначені владика; на ньому вирішувалося правове становище в нових політичних умовах [Свитич А., 1959, с. 13–15]. Зважаючи на спротив промосковських ієрархів, на Соборах Єпископів у травні-червні 1922 р. вирішено висвятити в сан єпископа архимандритів: Олександра Іноземцева — 4 червня та Олексія Громадського — 3 вересня того самого року [Свитич А., 1959, с. 16–17, 19]. Таким чином, встановлювалася нова канонічна ієрархія Православної Церкви в Польщі, яка згодом поставить українських єпископів (у 1932 та 1940–1943 рр.), яких Архиерейський собор РПЦЗ 9 травня 1946 р. у Мюнхені визначив як «продолжение липковского раскола и безблагодатное сообщество», кліриків якого слід приймати лише як мирян (?) [Костриков, 2015, с. 173–174].

Таку саму позицію щодо української ієрархії даного періоду зайняла і московська патріархія [Мартирологія, 1987, с. 661–666], а на сьогодні щодо духовенства та ієрархії Православної Церкви України чомусь прийняла і ПАПЦ. Сучасний російський т. зв. «церковний дослідник» М. Шкаровський, без джерельних посилок, вказує, що в УАПЦ були звершені «хиротонии во епископы женатых священников» (?) та Церква «нарушала каноны принятием липковцев» (?), а також, що «...Константинопольская Патриархия...имела молитовное общение с клириками так называемой Украинской Автокефальной Церкви как в Европе, так и в Америке» [Шкаровский М., 2010, с. 196–197; 2020, с. 164].

Після трагічної загибелі 8 лютого 1923 р. митрополита Юрія Ярошевського Собор єпископів Православної Церкви в Польщі 26 лютого 1923 р. обрав своїм предстоятелем архієп. Діонісія з возведенням у сан митрополита. Оскільки Московський патріарх Тихон був арештований, то владика Діонісій звернувся Вселенського патріарха Мелетія VI Метаксакиса, який 13 березня 1923 р. затвердив обрання Митрополитом Варшавським [Скурат К., 1994, с. 298–299]. Тоді ж було розпочато переговори щодо майбутнього статусу Православної Церкви як автокефальної, проте патріарх Мелетій міг погоджуватися лише на автономію. Саме у 1923 р. видано Томоси про автономію Церков у Чехословаччині (2 березня), Фінляндії (6 червня) та Естонії (7 липня) [Шкаровский М., 2020, с. 40–43].

Перемовини зайшли в глухий кут, але після отримання відомостей про звільнення патріарха Тихона 18 листопада 1923 р. владика Діонісій звернувся до нього з проханням «благословити самостійне існування Православної Церкви в Польській державі», проте той категорично відмовив [Шкаровский М., 2020, с. 77–78]. Така позиція церковного ієрарха, який був вимушений «покаятись» у 1923 р. перед безожицькою владою московії у вигляді срср (тобто перед Ленінім) виглядає доволі дивно у контексті вирішення складних проблем Православної Церкви у відродженій Польщі.

Тоді митрополит Діонісій за сприяння польського уряду знову продовжив переговори з Вселенською Патріархією, наслідком чого стало проголошення нею Томосу про автокефалію Православної Церкви в Польщі (ПАПЦ вона стала у 1938 р.) 13 листопада 1924 р. (Додаток № 1) [Мартирологія, 1987, с. 610–612] та офіційного вручення 17 вересня 1925 р. [Історія, 2019, с. 118]. 7 квітня 1927 р. владика Діонісій отримав від Вселенського Патріарха Василя III статус «Блаженнішого» [Скурат К., 1994, с. 468].

Московська патріархія не висловила протесту ні у 1924, коли був підписаний Томос, ні у 1925 р., коли його урочисто проголосили. Українські науковці на круглому столі 13 листопада 2024 р. пояснювали це «байдужістю» керівництва рпц до польських питань. Насправді російські ієрархи нічого не забули, просто в них виникли суттєві проблеми щодо нового керівництва після смерті патріарха Тихона у 1925 р. І лише після «встановлення дружніх відносин» митр. Сергієм Страгородським та його співниками з органами держбезпеки срср (в рф сьогодні вони ще міцніші між рпц і фсб) та отримання звістки про найменування Діонісія «Блаженнішим», 27 вересня 1927 р. остан-

ній написав дивного і лукавого листа до владики Діонісія, якого позначив як «Високопреосвященніший» із пропозицією відмовитися від автокефалії та повернутися до складу рпц на правах автономії [Лотоцький О., 1999, с. 463] (Додаток № 2).

У відповідь останній 29 листопада 1927 р. надіслав докладний лист, у якому описав історію проголошення та становлення Православної Церкви в Польщі як автокефальної, додавши копії усіх постанов Вселенської Патріархії за 1924–1927 рр. (Додаток № 3 – Авт.) [Мартирологія, 1987, с. 613–616]. Проф. МДА К. Скурат чомусь не згадує про листування 1927 р., а повідомляє про нібито два інші листи Сергія до владики Діонісія — від 4 січня 1928 р. та 26 червня 1930 р. без подання тексту. Оскільки вже була надана відповідь 29 листопада 1927 р. і вона не вплинула на свідомість московського церковного шовініста, то Митрополит Діонісій як Предстоятель Помісної Церкви на них не відповів, а відправив їх до Вселенського Патріарха, який схвалив його вчинок і запевнив про непорушність автокефалії (наслідки даної переписки ми побачимо пізніше) [Скурат К., 1994, с. 300].

Подальша трагічна доля митрополита Діонісія та ПАПЦ була тісно пов'язана з фактичною окупацією радянськими військами Польщі та інших країн Східної Європи у 1945 р. Владика повернувся до Варшави 25 квітня 1945 р. і намагався встановити «робочі стосунки» з новою владою, проте на заваді знову постали усім відомі рпц та нквд срср. Патріарх московський Алексій Сіманський та його куратор генерал Г. Карпов взагалі мали намір скасувати автокефалію ПАПЦ і направити для очолення «свою людину» з московитів-агентів у рясах. Щоб приспати увагу, церковні події починають розгортатися лише у 1947 р., коли 27 березня владику Діонісія було викликано до польських спецслужб з вимогою «добровільно» залишити кафедру. У зв'язку з його відмовою, після «консультацій» з урядом срср (точніше нквд-мгб-рпц) польський уряд 25 лютого 1948 р. відправив останнього під домашній арешт, у якому він перебував до своєї смерті 15 березня 1960 р. Йому зберегли сан митрополита, але до архиєрейського служіння він не був допущений, хоча Предстоятелем та Блаженнішим його вважав весь православний світ.

Професор мда рпц В. Ципін дає нам можливість переглянути складні періоди життя владики Діонісія та ПАПЦ, посиляючись на виписки з «Журналов Московской Патриархии» за 1950 р. [Ципин В., 1994, с. 311–315]. Однак шанований науковець не надав відповіді, чому всі події стосуються 1948 р., а подані в

офіційному виданні рпц саме за 1950 р.? Тобто в № 8 «ЖМП» за 1950 р. подають «покаяльний» лист Діонісія від 22 серпня 1948 р. до Алексія Сіманського та відповідь останнього із Синодом рпц у листопаді 1948 р., а також «грамоту-томос» рпц для ПАПЦ того самого року [ЖМП, 1950, № 8, с. 44–49] (Додаток № 4). Це питання потребує також окремого історичного дослідження.

Виникає справедливе і важливе наукове питання для церковних дослідників, ЧОМУ:

- а) після майже двох років вирішили оприлюднити офіційні документи рпц, які стосуються іншої Помісної Церкви?
- б) минулі та сучасні богослови Польської Православної Церкви не дали науково-канонічну оцінку та не висвітлили ганебні вчинки московської патріархії щодо свого Предстоятеля — Блаженнішого митрополита Діонісія, якого спочатку усунули і позбавили статусу, а потім протягом 12 років утримували у фактичному «духовному ув'язненні» до самої смерті?
- в) сучасне керівництво ПАПЦ вороже ставиться до ПЦУ?

Відповідь, на жаль, доволі проста: агенти нквд-мгб-кГБ-ФСБ-рпц минулого і сучасності. Річ у тому, що 25 лютого 1950 р. Вселенський Патріарх Афінагор звернувся московського патріарха Алексія з нагоди його тезоіменитства, у якому торкнувся долі Предстоятеля Помісної Церкви Діонісія. Останній лише 3 липня 1950 р. дав лукаву і брехливу відповідь, наче старозавітній фарисей, показавши «покаяльний лист» та «відмову від автокефалії ПАПЦ» у 1948 р. [ЖМП, 1950, № 8, с. 8–9]. Оскільки на двох місцевих архиєреїв — Тимофія Шреттера та Георгія Кореністова Москва не давала згоди на обрання Предстоятелем ПАПЦ, а нововисвячений владика Михал Кедров був слабким (усі названі були завербовані свого часу нквд-мГБ СРСР), тому знайшли можливе вирішення «церковної проблеми»: 19 квітня 1951 р. було підготовлено «прохання» згаданих ієрархів «...о предоставлении канонического разрешения лицу, состоящему в духовном сане... на переход в юрисдикцию Польской Автокефальной Православной Церкви, то есть лицу, в меру возможности, хорошо знакомому с укладом церковно-религиозной жизни в Польше...». Чекати довго не довелося, бо вже 15 червня 1951 р. синод рпц «отпустил» до ПАПЦ архієп. Макарія Оксіюка [ЖМП, 1951, № 7, с. 3–4] (відомий як агент нквд «Глебов»).

Як бачимо з тексту «покаяння» владика Діонісія, він не залишав надії повернутися до управління Церквою при обмежено-

му її автокефальному статусі, навіть на принизливих для архиєрея умовах. Проте церковне і політичне керівництво московії назавжди запам'ятали про його лист до Сергія Страгородського 1927 р. (та інші письмові листування, які ми не можемо прочитати, окрім останнього «покаяльного» 1948 р.), благословення на рукоположення українських єпископів та проголошення його Патріархом всієї України. Це московити не могли пробачити за жодних умов, навіть за підтримки вірних ПАПЦ та Вселенського патріарха Афінагора та інших Східних Патріархів. Як наслідок — у листопаді 1948 р. синод рпц неканонічно позбавляє Діонсія титулу «Блаженніший» [ЖМП, 1950, №8, с. 3–4], проте увесь православний світ, окрім рпц та її прибічників у Східній Європі, Предстоятелем ПАПЦ вважали саме митрополита Діонісія до його смерті, про що свідчать відповідні диптихи та синодики. Томос 1924 р. в ПАПЦ ніхто ніколи офіційно не відміняв, і він зберігає канонічну силу протягом 100 років. Водночас не відбувалися «ювілейні» урочистості з т. зв. «Грамоти 1948 р.» і про них не було офіційних повідомлень у 1998, 2008, 2018 рр. Тож чекаємо на можливі заходи у Польщі у 2024 р.

13 листопада цього року в Острозькій академії відбувся круглий стіл за участю польського науковця Р. Висоцького, який подав статтю «Сучасне сприймання та уявлення про роль Томосу 2024 р в автокефальній Православній Церкві в Польщі», зазначивши останні публікації у Польщі з даного питання, зокрема проф. М. Бенза (2006), єпископа Супрасльського Андрія Борковського (2015), проф. А. Міроновича (2023), о. Т. Стемпи (2016). Також Р. Висоцький ознайомив нас з особистою позицією митрополита Савви Грицинюка щодо Томосу 1924 р. та подій 1948 р., яку висловив публічно у 2023 та 2024 рр. Слід згадати ще брошуру, надруковану з благословення керівництва ПАПЦ, у якій була спроба поєднати події 1924–1925 рр. із подальшими подіями 1948–1951 рр. та пояснити їх однакове значення для Православної Церкви в Польщі [Дослухаючись, 2024].

Сумно, що сучасна ієрархія ПАПЦ на чолі з митрополитом Саввою Грицуняком залишилася у сфері впливу рпц-фсб і протистоїть позиції Вселенського Патріархату щодо Православної Церкви України, відкрито ігнорує Томос 2019 рр. і не бажає встановити канонічні відносини з Блаженнішим Митрополитом Епіфанієм. Власне і сам владика Сава має підозру у співпраці з радянськими співсужбами в контексті свого «духовного росту» під час окупації ссрр суверенної Польщі. Автори вважають, що це проблема для сучасних польських дослідників, які

повинні об'єктивно надати оцінку трагічних моментів минулого ПАПЦ. Можливо, дані публікації є або потім будуть написані, проте автори з технічних причин не мають можливості з ними ознайомитись.

2. Православна Церква України (Українська Православна Церква). Про історію Української Православної Церкви багато написали відомі сучасні історики, яких позначено у бібліографії даної статті. Зауважимо, що з 1991 р. московська патріархія та російські спецслужби робили і роблять свою роботу щодо розколу українського суспільства, зокрема в релігійній сфері, про що дуже детально та обґрунтовано написала К. Щоткіна в книжці «Хроніки Томосу». Її основні тези щодо діяльності рпц мп і т. зв. УПЦ в питанні окупації України повністю справдилися після 24 лютого 2022 р.

Ще до проголошення у 1991 р. незалежності України, 1989 р. утворено Українську Автокефальну Православну Церкву, яка у 1992 р. об'єдналася з частиною Української Православної Церкви на чолі з митрополитом Філаретом Денисенком в Українську Православну Церкву Київського Патріархату. Цю Церкву до її ліквідації 15 грудня 2018 р. очолювали Мстислав Скрипник у 1992–1993, Володимир Романюк у 1993–1995, Філарет Денисенко у 1995–2018 рр. [Башинський С., 2024, с. 191, 196, 202; Історія, 2019, с. 136–137].

Водночас нагадаємо, що своє існування в Україні продовжили саме ті Церкви, частина ієрархів та духовенства яких брали участь в утворенні УПЦ КП 1992 р. Відновлена в державному реєстрі з 1995 р. УАПЦ мала Предстоятелів: патріарха Димитрія Ярему в 1993–2000 рр., митрополитів Мефодія Кудрякова у 2000–2015 рр. і Макарія Малетича у 2015–2018 рр. [Башинський С., 2024, с. 195–196, 208, 249; Історія, 2019, с. 135–136]. Останній, після обрання Предстоятеля ПЦУ, офіційно відмовився від титулу «Блаженійший» та зняв другу панагію як ознаку свого попереднього статусу і став звичайним єпархіальним архиєреєм. Це є дивним та повчальним вчинком для сучасного «почесного патріарха на спокої» Філарета Денисенка.

УПЦ МП, яка не була ліквідована 1992 р., після усунення митрополита Філарета (Додаток № 5) очолив владика Володимир Сабодан, після смерті якого до сьогодні це релігійне об'єднання, що справедливо називається «російською православною церквою в Україні», очолює Онуфрій Березовський з 2014 р. [Історія, 2019, с. 131–137].

Таким чином, на початок 2000-х рр. продовжували своє існування Українські Православні Церкви Московського і Київсько-

го Патріархатів, а також Українська Автокефальна Православна Церква, які за справедливим і влучним аналізом К. Щоткіної, щоб зайнятися повною євангелізацією та поверненням до православ'я в Україні, почали боротьбу за кількість храмів та перевагу кількості вірян в соціологічних опитуваннях, бо, не маючи часу й бажання на об'єднання, засвоїли «власну нішу» залежно від можливостей у Києві та на місцях перед владою. Вона ж могла змінитися після чергових президентських або парламентських (місцевих) виборів у передбачений законодавством період, тому ймовірні кандидати на певні посади бажали залучити та залучали до своєї агітації керівників релігійних організацій, серед яких не лише були православні представники, що є темою окремого дослідження [Щоткіна К., 2019, с. 166–171, 175–179, 198–199, 208–210]. Це жорстка, але дуже справедлива оцінка з боку вірянки, яка щиро вболіває за майбутнє українського православ'я в сучасних військових умовах.

Завдяки підтримці президента Л. Кучми та прем'єр-міністра В. Ющенка при участі Вселенського Патріарха Варфоломія Глави УПЦ КП (патріарх Філарет) та УАПЦ (митрополит Мефодій) підписали Симфонітikon-Домовленості щодо об'єднання та отримання автокефалії. Чомусь виникають дуже серйозні протиріччя у даті цього документу. Декларація УПЦ КП подає дату 8 листопада 2000 р. [Декларація, 2009, с. 162–163]. Проте професори О. Саган та А. Смирнов з посиланням на цю саму декларацію подають дату 10 липня 2001 р. [Саган О., Смирнов А., 2021, с. 116], а К. Щоткіна називає дату 8 жовтня того самого року [Щоткіна К., 2019, с. 214–215]. Водночас саму «Домовленість» було підписано саме в той період, коли Віктор Ющенко очолював з 22 грудня 1999 р. по 29 травня 2001 р. Кабінет Міністрів України. Дивно для поважних дослідників не звертати уваги на точні дати появи історичних документів, хоча, можливо, у них будуть інші документи для спростування наших наукових досліджень.

Аналізуючи цікаві та справедливі оцінки вище науковців через «різні позиції певних осіб» щодо об'єднання (УПЦ КП вимагала приєднання УАПЦ) та майбутнього розвитку ця Угода, як справедливо її назвала К. Щоткіна «мервонародженою», залишилася на папері, і кожна сторона звинувачувала одна одну у зриві переговорів. Крім того, стала на заваді політична криза, спричинена «касетним скандалом» та відставкою проукраїнського уряду В. Ющенка у тому ж 2001 р.

Після приходу у 2004 р. до влади проукраїнських сил на чолі з В. Ющенком гостро постало питання вирішити проблемати-

ку церковного розділення в Україні. Маючи м'який характер та доброзичливе ставлення до церковних ієрархів усіх православних гілок, Президент не зміг через низку зовнішніх та внутрішніх причин домогтися отримання Томосу під час офіційного візиту до Києва патріарха Варфоломія у 2008 р. [Саган О., Смиров А., 2021, с. 116].

У церковних виданнях УПЦ КП за 2008 р. чомусь відсутній текст Звернення Архиєрейського Собору 27 липня 2008 р. до Вселенського Патріарха Варфоломія. Завдяки інтернету вдалося віднайти цей документ зі справжніми підписами учасників (усіх діючих єпископів на той час), які погоджувалися увійти, після об'єднання з УАПЦ без принизливим умов, до складу Константинопільського Патріархату в статусі «Київської Митрополії на правах широкої автономії» з обов'язковим поминанням патріарха Варфоломія. Водночас патріарха Філарета відновлювано як «Митрополита Київського і всієї України». Крім того, новостворена (на основі УПЦ КП) Київська Митрополія зобов'язалася відмовитися від української православної діаспори, брати святе миро та звертатися за апеляціями до Вселенського престолу (усе це патріарх Філарет буде гостро критикувати вже у 2019 р.). Чому не було втілено даний проєкт, адже його підписали усі без винятку ієрархи УПЦ КП, а підпис патріарха стоїть першим? Річ у тому, що ввечері 27 липня 2008 р. він зустрічався у Секретаріаті Президента з представниками Константинополя і останні категорично наполягали відмовитися від посади Предстоятеля. Проте саме посаду керівника — Предстоятеля нової автокефальної Церкви у 2008 р. «гарантовано» вимагав для себе владика Філарет без жодних винятків, яку він бачив як Патріархат [Саган О., Смиров А., 2021, с. 117]. Крім того, за грецькою традицією (наприклад Критська Церква чи в Америці) ієрархи автономної Митрополії обирали трьох кандидатів, із яких вселенський Патріарх та Священний Синод призначив одного [Башинський С., 2024, с. 224]. Оскільки ніхто з грецької сторони не надавав «гарантій», що «одним із трьох кандидатів» буде саме владика Філарет (у сані митрополита Київського, а патріархом він б залишався для внутрішнього вжитку), того самого вечора 27 липня 2008 р. керівництво УПЦ КП в особі патріарха і наближених осіб ухвалили рішення про припинення переговорів щодо вноормування канонічного статусу, а Вселенський Патріарх наступного дня відбув до Стамбулу. На московії завивали і раділи з радості... Проте, за дивних обставин в тому самому році 5 грудня раптово помирає мос-

ковський патріарх Алексій Рідігер, а його наступником стає Кіріл Гундяєв, який ще в 2014 р. благословив росію на віну проти України. Випадковостей не буває, проте автори думають, що Гундяєв також повторить долю свого попередника.

Тобто через низку вагомих церковно-політичних та особистих причин проект канонічного визнання українського православ'я не був втілений [Башинський С., 2024, с. 226–229; Щоткіна К., 2019, с. 220–221]. Водночас сам текст Постанови згаданого Собору чомусь не був опублікований в офіційних засобах УПЦ КП за 2008 р. У «Православному Віснику» за липень-серпень того року є Постанови Архиєрейського від 10 липня і Помісного Соборів від 11 липня. Тут надруковані документи останнього: послання, звернення, діяння та листи до Президента України В.А. Ющенка, Прем'єр-Міністра України Ю.В. Тимошенко та Голови Верховної Ради України А.П. Яценюка [Православний Вісник, 2008, № 7–8, с. 9–30, 38–41]. Окремо подано УКАЗ Президента України В.А. Ющенка від 22 липня 2008р. за № 653/2008 про нагородження Святійшого Патріарха Філарета найвищим орденом Ярослава Мудрого I ступеня (крім Героя України) та інших представників УПЦ КП державними нагородами [Православний Вісник, 2008, № 7–8, с. 48–49].

Водночас у цьому номері коротко зазначено про урочисте богослужіння 28 липня 2008 р., а вечором напередодні була завершена урочиста всенічна, яку очолив Святійший Патріарх у співслужінні майже всіх архиєреїв УПЦ КП [Православний Вісник, 2008, № 7–8, с. 4]. Автор цього дослідження був свідком, що вечірнє богослужіння насправді очолював Митрополит Рівненський і Острозький Євсевій Політило, а патріарх перебував до пізньої ночі в приміщенні Секретаріату зі «Зверненням архиєреїв УПЦ КП до Вселенського Патріарха Варфоломія від 27 липня 2008 р.». Якщо порівняти поіменний список зазначеного «Звернення» з тим, який подали учасники Архиєрейського Собору 10 липня 2008 р. [Православний Вісник, 2008, № 7–8, с. 10], то вони повністю збігаються, крім однієї різниці — у «Віснику» немає підписів, тоді як у «Зверненні» вони є і відповідають їхнім власникам. Як влучно зауважили проф. О. Саган та А. Смирнов, «на перешкоді отримання Томосу ще у 2008 р. стали не лише адепти Московського Патріархату (чиновники, громадські та церковні діячі, але й небажання патріарха Філарета (Денисенка) відмовитися від своєї посади та намагання отримати гарантії в переобранні на Предстоятеля нової автокефальної Церкви, яку він бачив лише як патріархат» [Саган О.,

Смирнов А., 2021, с. 117]. Події 2018–2019 рр. лише підтверджують цю версію, із чим аргументовано погоджується С. Башинський [Башинський С., 2024, с. 224–225]. Важливо ще раз нагадати, що ієрархія УПЦ КП на чолі з патріархом Філаретом погоджувалася увійти до складу Константинопільської Церкви на **«умовах Митрополії з правами широкої автономії»**, а її Предстоятель міг бути «відновлений» лише як Митрополит Київський і всієї України, якщо його оберуть із трьох кандидатів Вселенський Патріарх і Священний Синод. Якщо...(?), то це не влаштувало насамперед Філарета, бо він і так вже вимушено відмовився від опіки над православною діаспорою українців, мав уникати контактів «із неканонічними церковними групами в Україні та на території інших країн» і брати святе миро від Вселенського Патріархату (яке особисто варив з 1998 р.). Усі ці нав'язані канонічні умови від Вселенського Патріарха буде гостро заперечувати з 2019 р. і до сьогодні продовжує критикувати почесний «патріарх на спокої» владика Філарет, що виглядає доволі дивно. При цьому слід згадати, що у ювілейному виданні 2016 р. УПЦ КП з нагоди чергового ювілею Святійшого Патріарха Київського і всієї Русі-України Філарета є низка позитивних фото та описів до них Президента України А. Порошенка і Патріаршого Намісника, Митрополита Перейслав-Хмельницького Епіфанія, яких він буде критикувати і осуджувати вже у 2019 р. Водночас не згадано про Архиєрейські Собори 10 та 27 липня 2008 р., а також не згадано «Звернення до Вселенського патріарха» [Київський Патріархат, 2016, с. 23–24, 28–30, 38, 43–44, 93–100].

Власне, чомусь немає згадок про наявність та правочинність Звернення 2008 р. і у виданнях Православної Церкви України, де всі події відносин між Києвом та Константинополем розпочинаються лише із 16 червня 2016 р., коли Верховна Рада України видала «Постанову щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні» [Собор 2018 р., 2021, с. 156–160].

Водночас російська агресія в Україні у 2014 р. спричинила вагомий запит православних в Україні щодо їхнього канонічного статусу у Вселенському Православ'ї, оскільки все більше віруючих почали переходити з УПЦ МП до УПЦ КП та УАПЦ [Щоткіна К., 2019, с. 228–242].

Таким чином 16 червня 2016 р. Верховна Рада України ухвалила історичне звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія з прохання надати автокефалію Православній Церкві в Україні [Історія, 2019 с. 138; Собор 2018 р., 2021, с. 156–160],

оскільки тоді важливішим було питання скликання Всеправославного Собору, на який було запрошено Предстоятелів усіх Помісних Церков, у тому числі і РПЦ, яка проігнорувала це історичне зібрання.

Зважаючи на російсько-українську війну, 16 листопада 2017 р. Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, за посередництвом певних осіб, написав щирий, у душі християнської любові, т. зв. «покаяльний лист» до рпц (згадайте подібний лист Діонісія 1948 р. та надіслану йому відповідь від рпц), який так і не був опублікований в УПЦ КП (до сайтів рпц не маємо доступу). З «християнської любові» Архирейський Собор рпц 29 листопада – 2 грудня 2017 р. надіслав свою відповідь, на що 30 листопада 2017 р. прес-центр Київської Патріархії поширив «Заяву щодо діалогу з РПЦ», визнавши наявність згаданого листа. На засіданні Священного Синоду УПЦ КП 13 грудня 2017 р. в журналі № 30 є згадка про цей лист і навіть видано окреме Звернення із цього питання. В усіх зазначених випадках текст листа Патріарха і відповідь на нього від рпц не були офіційно опубліковані [Православний Вісник, 2017, № 12, с. 18, 9–10, 19].

Через виникнення певного «казусу» патріарх Філарет особисто провів 1 грудня 2017 р. прес-конференцію для ЗМІ, серед яких були сумнозвісні «православні журналісти» О. Солдатов та В. Анісімов [Православний Вісник, 2018, № 1, с. 6–12].

Проте слід зробити кілька висновків щодо зазначених вище проблемних питань «листа-відповіді 2017 р.», до яких удався Патріарх. Оскільки однією з умов отримання Томосу була відміна постанов керівних органів рпц та її філії в Україні щодо «позбавлення сану» 1992 р. та накладення «анафем» 1997 р. на Філарета Денисенка, із чим пов'язане визнання духовного статусу ієрархії та духовенства УПЦ КП [Декларація, 2009, с. 106–132, 138–139, 151–161; Щоткіна К., 2019, с. 251–252], то, за канонами, слід спочатку звернутися до органу церковного управління, який видав це покарання, незалежно чи справедливо воно було накладене. Про УАПЦ тоді мова не йшла, оскільки були заперечення від УПЦ КП щодо неканонічності висвячень окремих її ієрархів [Декларація, 2009, с. 162–166].

30 листопада 2017 р. рпц-мп надає у своєму фарисейському-книжньому стилі відповідь старцю Патріарху, який практично увесь зрілий період свого духовного та кар'єрного зростання провів саме в цьому релігійному об'єднанні. Патріарх щиро вірив і вірить у християнські заповіді любові та

прощення. Єдине, що не передбачив Святійший Філарет, — антихристиянський (точніше, сатанинський, як правильно зауважив В. Базів) задум московітів щодо знищення українського народу після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Автори думають, що під час постійних чергових повітряних тривог та обстрілів міста Києва у патріарха вже не виникне бажання знову звертатися до рпц з «покаянням», як це він помилово зробив у 2017 р.

Події почали швидко змінюватися вже у 2018 р. після невдалих спроб знайти «примирення та порозуміння» з агентами фсб-рпц в Україні і на московії. У Світлий Понеділок 9 квітня 2018 р. Президент України П. Порошенко, перебуваючи з робочим візитом у Туреччині, відвідав древній Константинопіль, сучасний Стамбул. Тут він зустрівся з Вселенським Патріархом Варфоломієм та членами Священного Синоду, із якими після важких 9-годинних перемовин було погоджено в найближчій перспективі надати автокефалію Українській Православній Церкві [Православний Церковний Календар, 2019, с. 102]. При цьому Томос не надався релігійним об'єднанням УПЦ КП чи УАПЦ, а відновленій Київській Митрополії Константинопільського Патріархату, у яку могли увійти ієрархія, духовенство та віряни вказаних Церков. Однак, на жаль, усі перспективи та переваги мала саме рпц в Україні, яка заховалася лише для українців облудливою назвою «УПЦ». Усе це давало суттєву можливість перемогти і приєднати до себе УПЦ КП та УАПЦ, а якщо хтось би з її представників відмовився, то були б накладені дуже жорсткі канонічні покарання. Слава Богу, цього не сталося.

17 квітня того самого року Президент П. Порошенко зустрівся з лідерами фракцій Верховної Ради України і заявив, що він та ієрархи УПЦ КП і УАПЦ офіційно звернулися до Вселенського Патріарха з проханням про надання автокефалії, а тому він і зазначені релігійні об'єднання просять Парламент також підтримати це звернення [Історія, 2019 с. 138; Собор 2018 р., 2021, с. 160–195]. За чинною Конституцією України, у нас, після змін у 2014 р., повернулася парламентсько-президентська республіка. Основні державні повноваження отримала саме Верховна Рада України, яка своєю Постановою від 19 квітня 2018 р. більшістю голосів підтримала Президента та український православний народ і надіслала своє Звернення [Собор, 2018 р., 2021, с. 196]. 22 квітня того самого року зазначені офіційні документи прийняв до розгляду Священний Синод Вселенського Патріархату [Собор, 2018 р., 2021, с. 197].

Початок був доволі несподіваний і напрочуд вдалий, проте не для жителів «боліт». Вони робили останні спроби зірвати процес, який вже не можливо було зупинити. 25 червня 2018 р. Архиєрейський Собор УПЦ категорично відмовився від автокефалії, оскільки їхнє бачення російсько-української війни повністю збігався з поглядами, які мав щодо України Кремль [Щоткіна К., 2019, с. 179, 243].

Не отримавши позитиву від відвідування Константинополя представниками т. зв. УПЦ, 31 серпня 2018 р. до Вселенського Патріарха прибув особисто московський патріарх кирило гундяєв, який повністю провалив «спецзавдання», будучи осміяним усім світом щодо теми «спільний народ» і намагання подати «чай» для Варфоломія, який завбачливо відвернув від кирила агент фсб [Базів В., 2020, с. 269 – 278; Щоткіна, 2019, с. 179–180, 259–261]. Після цих «зустрічей» у Його Всесвятості не виникало запитань щодо того з ким він власне має справу, і що її слід довести до логічного кінця найближчим часом.

3 вересня того самого року Президент України П. Порошенко повідомив, що патріарх Варфоломій прийняв рішення надати автокефалію Православній Церкві України без урахування позиції москви [Історія, 2019, с. 138]. Для підготовки проголошення Томосу в Україну було направлено призначених 7 вересня двох екзархів — Даниїла Зілінського, архиєпископа Памфільського з УПЦ в США, та Іларіона Рудника, єпископа Едмонтського з УПЦ в Канаді [Історія, 2019, с. 139], які 17 вересня того самого року зустрілися з Президентом України П. Порошенком [Клос Віталій, 2019, с. 174]. Згодом вони провели робочі переговори з ієрархією УПЦ КП та УАПЦ, а також із частиною проукраїнського єпископату в УПЦ МП щодо майбутнього Собору в м. Києві.

11 жовтня 2018 р. у присутності екзархів, які надали детальний звіт про свою місію в Україні, Священний Синод Вселенського Патріархату прийняв незворотні та епохальні рішення щодо канонічного відновлення ієрархії УПЦ КП та УАПЦ і надання Томосу Православній Церкві в Україні (Додаток № 6) [Клос Віталій, 2019, с. 174; Уся правда, 2021, с. 21; Собор 2018 р., 2021. С. 199].

12 жовтня 2018 р. Вселенський Патріарх надіслав лист «канонічному» на той час Митрополиту Київському і всієї України Онуфрію з великим за обсягом текстом щодо майбутнього Київської Митрополії, попереджаючи, що після виборів Предстоятеля (на посаду ЛИШЕ він мав право висувати свою кандида-

туру, проте владики Філарет і Макарій були змушені написати «відмову») [Собор 2018 р., 2021, с. 199–206]. Ба більше, у відповідь своєму канонічному Предстоятелю — Константинопільському Патріарху, який 11 жовтня 2018 р. скасував правоздатність «Грамоти 1686 р.», ієрархи УПЦ МП на своєму «соборі» 13 листопада 2018 р. (скликаному без його благословення) видали постанову про осудження Вселенського Патріарха, оскільки його дії є «незаконні і не мають жодної канонічної сили» [Собор, 2021, с. 218–219]. Зважаючи на те, що основна частина даного зібрання має вищу богословську освіту з науковими ступенями та «ревно дотримується канонів» (саме тому вони завжди позначали як «каноніческії», а нас «расскольніками»), дивним видається факт духовної сліпоти під час російсько-української війни, яка забрала сотні тисяч, якщо не мільйони невинних жертв. Важко щось додати до написаного в тексті.

Оскільки «звані і канонічні» відмовилися від запрошення на Собор, який мав вилікувати складне питання українського православного розколу, Вселенський Патріарх 1 грудня 2018 р. надіслав запрошення усім діючим на той час православним архиєреям в Україні. Подібно до євангельської притчі Господа нашого Ісуса Христа про «званих на шлюбне свято царського сина» зібрав тих, кого знайшли «і злих і добрих» та «вулицях і провулках міст, привели вбогих і кривих...на дорогах і загородах... Бо кажу вам, що ніхто з тих запрошених не покуштує моєї вечері, бо багато званих та мало обраних» (Мт, 22:1–14; Лк, 14:16–24).

При цьому слід зазначити, що стосовно архиєреїв УПЦ КП та УАПЦ позначався їхній статус як єпископів, проте лише до ієрархії УПЦ МП позначено їхні кафедри [Собор 2018 р., 2021, с. 222–226]. Тобто напередодні знаменних подій «канонічні» архиєреї УПЦ МП мали абсолютні переваги над своїми «конкурентами» і могли б обрати свого ставленика, того самого Онуфрія чи іншого. Це й показало голосування 15 грудня 2018 р. за Блаженнішого Епіфанія. Могли б... Проте історія не знає зворотнього напрямку. Божим Промислом події в Україні відбулися за своїм «графіком та планом».

13 грудня 2018 р. Архиєрейський Собор УПЦ КП висунув кандидатуру митрополита Переяславського і Білоцерківського Епіфанія Думенка на посаду Предстоятеля «єдиної помісної автокефальної Української Православної Церкви» [Собор, 2021, с. 229–231]. Зауважемо факт, що ієрархія УАПЦ свого кандидата не висувала, проте і це спричинить певні «проблеми» на Соборі 15 грудня того самого року.

Напередодні знаменних подій Предстоятель УПЦ КП Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет на своєму офіційному бланку повідомив, що «не має наміру бути кандидатом на посаду Предстоятеля...і не планує займати будь-яку іншу посаду... окрім постійного члена Синоду» [Собор 2018 р., 2021, с. 232–234].

Автори з технічних причин не мають можливості ознайомитися з відповідним листом Митрополита УАПЦ Макарія Мелетича, який усі домовленості виконав і виконує, зокрема не носить дві панагії і не називає себе «Блаженнішим». Повага архієрею.

Зранку 15 грудня 2018 р. було проведено Помісні Собори УПЦ КП та УАПЦ, які проголосували за ліквідацію даних релігійних об'єднань [Собор 2018 р., 2021, с. 237–246]. Дивним є те, що у виданнях «Православного вісника» УПЦ КП того періоду не має згадок про: Архиєрейський Собор 13 грудня, лист-відмову Патріарха від 14 грудня та Помісний (ліквідаційний) Собор 15 грудня 2018 р. Водночас усе-таки були розміщені в даному журналі фото про Об'єднавчий Собор та обраного Предстоятеля [Православний Вісник, 2018, № 12, с. 30–31].

Після зазначених «процедур», які з відомих причин дещо затянулись, того самого дня після обіду у Святій Софії м. Києва зібрався Всеукраїнський Об'єднавчий Православний Собор, який обрав Предстоятеля Православної Церкви України — Блаженнішого Митрополита Епіфанія та затвердив Статут ПЦУ. З документами й матеріалами історичного для усієї України зібрання вірян і духовенства можна прочитати в однойменній праці, виданій 2021 р. [Собор 2018 р., 2021, с. 252–328]. Детальний науковий аналіз передумов перебіг та подій подали професори О. Саган та А. Смирнов [Десять тез, 2024; Саган О. с. 14–21; Смирнов А., с. 30–38; Собор, 2021, с. 107–133]. Для авторів статті є дуже великою честю бути знайомими і читати праці провідних релігієзнавців сучасної України. Окремо слід звернути увагу на спогади безпосередніх учасників-делегатів Собору 2018 р., оскільки вони вказують на пряму та безпосередню участь не лише духовенства, але й вірян у створенні Православної Церкви України [Десять тез, с. 4–8, 15, 22–29, 39–45, 55–58, 68–71; Собор, 2021, с. 229–231].

5 січня 2019 р. у Стамбулі Вселенський Патріарх Варфоломій підписав Томос про надання автокефалії Православній Церкві в Україні, а 6 січня того самого року Блаженніший Митрополит Київський і всієї України на свято Богоявлення за

новоюліанським календарем, після закінчення богослужінь у кафедральному соборі Святого Георгія отримав Томос (Додаток № 7), що сталося вперше в історії становлення та визнання усіх новітніх Православних Церков [Історія, 2019, с. 140]. Проте у виданні УПЦ КП за лютий 2019 р. не було опубліковано для ознайомлення самого тексту Томосу. Водночас є матеріали першого засідання Священного Синоду ПЦУ 5 лютого 2019 р. та відомості про візит до Стамбулу Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія 5–6 лютого та отримання ним Томосу [Православний Вісник, 2019, № 2, с. 10–21].

Бажано також згадати про знаменний «Візит Вселенського Патріарха Варфоломія до Києва 20–24 серпня 2021 р.», під час якого 22 серпня того самого року Святійший наголосив для православних українців: «...надання автокефалії Вселенським Патріархом було не лише коректним з еклізіологічного і канонічного погляду, а і єдиним реалістичним рішенням проблеми. Отже, тільки визнання визнання української автокефалії усіма Православними Церквами, а не жодна інша позиція, чи то очікування і заклики до всеправославних зустрічей, чи то числені і безкінечні інтерв'ю для ЗМІ, сповнені образливих характеристиками, сприятиме все православній єдності» [Візит, 2021, с. 78].

3. Короткий аналіз основних положень Томосів 1924 та 2019 рр.: спільності та відмінності.

Зауважимо, що в ПАПЦ з відомих причин немає оригіналу або автентичної копії власного Томосу 1924 р. Однак ця Церква чомусь соромиться показувати й оригінал своєї «Грамоти» 1948 р., а також офіційні документи того часу, які чомусь збереглися в «Журнале Московской Патриархии» за 1950–1951 рр. Причини цієї проблеми треба шукати саме в період советської окупації Польщі, православна релігійна залежність якої від московії триває досі, незважаючи на офіційні погрози останньої знищити та окупувати цю європейську державу.

Щодо Томосу 2019 р. для Православної Церкви України, він був і є доступний, навіть більше — розміщений майже в кожному храмі цього релігійного об'єднання (ми побачимо це у храмах ПАПЦ?). Автори рекомендують усім охочим ознайомитися з науковим аналізом Томосу 2019 р. у праці С. Башинського [Башинський С., 2024, с. 261–264].

Окрім критики російських церковних шовіністів та їх тимчасових послідовників в Україні під облудливою назвою «УПЦ», слід також згадати незрозумілу та дивну позицію колишнього очільника УПЦ КП, а нині почесного патріарха Філарета

Денисенка, яку можна пояснити певними його віковими та особистими рисами [Башинський С., 2024, с. 254–260; Щоткіна К., с. 108–252]. Доречно нагадати науковцям, що у випусках «Православного Вісника УПЦ КП» за грудень 2018 р. та лютий 2019 р. події Собору та отримання Томосу висвітлено позитивно [Православний Вісник УПЦ КП, № 12, с. 2, 14–15, 17, 1–20; 2019, № 2 (дивно, а де саме перший номер?), с. 5–7, 10–20, 22–23]. Після виборів 2019 р. і зміни державного керівництва в Україні риторика виступів патріарха Філарета суттєво змінилась, але це проблема окремого дослідження.

Усе зазначене, звісно, не зупинило дію Томосу 2019 р., як і у 1948 р. Москва не змогла повністю скасувати Томос 1924 р. Що стосується України та її Помісної Православної Церкви, ми маємо віру і надію, що дочекаємося у земному бутті нового Томосу — про надання Предстоятелю Православної Церкви України Блаженішому Митрополиту Київському і всієї України Епіфанію статусу ПРАВОСЛАВНОГО ПАТРІАРХА, яким він і є на даний час, правда, без зовнішніх московських атрибутів.

Автори спробували визначити спільні та відмінні основи Томосів 1924 та 2019 рр.:

1. Спільне і подібне в тому, що Томоси 1924 та 2019 рр. обов'язковим чином підписані канонічними Вселенськими Патріархами та діючими членами Священного Синоду [Клос Віталій, 2019, с. 184, 189; Мартирологія, 1987, с. 610, 612]. У них є особливі вимоги щодо прав та обов'язків Предстоятеля, який зобов'язаний брати «святе миро» та звертатися для вирішення «складних канонічних і догматичних питань» до Патріарха Константинополя [Клос Віталій, 2019, с. 187–188; Мартирологія, 1987, с. 611]. Водночас дані документи поширюють адміністративну владу новоутворених Помісних Православних Церков на всю територію держав, у яких вони на той час перебували [Клос Віталій, 2019, с. 185; Мартирологія, 1987, с. 610]. Територія давньої Київської митрополії суттєво змінилась у своїх адміністративних межах згідно із сучасними міжнародно визнаними кордонами України (Додаток № 10).

2. Відмінність у вступних словах тексту Томосів ПАПЦ і ПЦУ [Клос Віталій, 2019, с. 184; Мартирологія, 1987, с. 610], які мають глибокий і недвозначний зміст (ці та інші місця цілком справедливо критикував у 2019 р. почесний патріарх Філарет, однак і він виявив у цьому надмірність), сувора заборона зміни титулу Предстоятеля ПЦУ, проте цього немає щодо Глави ПАПЦ [Клос Віталій, 2019, с. 185; Мартирологія, 1987, с. 611].

3. Окремою проблемою є несправедлива вимога не «ставити єпископів і не створювати парафій» за межами України в Томосі 2019 р., чого немає в документі 1924 р. [Клос Віталій, 2019, с. 186; Мартирологія, 1987, с. 610–612]. Це дуже боляче стосовно чисельної української православної діаспори в Америці та Європі, яка помітно збільшилася після початку російської агресії 2014 р., а особливо після 24 лютого 2022 р. Власне, це обмеження успішно використовує т. зв. УПЦ та прихильники почесного патріарха Філарета, який намагався відновити УПЦ КП у тому ж таки 2019 р. Натомість керівництво ПЦУ створило окрему Місію для опіки над українськими біженцями, які потребують духовної підтримки саме від Української Церкви.

4. Іншою важливою відмінністю є канонічна термінологія: якщо в Томосі 1924 р. Вселенський Патріархат «благословив і затвердив автокефальний і незалежний устрій», то в документі 2019 р. він «благословляє і проголошує Православну Церкву в Україні автокефальною» [Клос Віталій, 2019, с. 188; Мартирологія, 1987, с. 611].

5. Водночас автори вказують, що на час анексії московським патріархатом Київської Митрополії у 1686 р. «канонічна територія» мала зовсім інший вигляд, ніж у 2019 р. Її межі поширювалися на Білорусь і Литву, а також на т. зв. Закерзоння. Водночас існували діючі митрополії Константинопільського Патріархату на території сучасної України — Готтсько-Кафська, Брейльська та Кам'янецька, які мали свої «канонічні межі». Ба більше, згідно з Томосами 1923, 1924 р. та 1925 р., Чехословацькій, Польській та Румунській Церквам було надано юрисдикцію над областями, які сьогодні, за міжнародним правом, належать Україні. Надаючи Томос Українській Православній Церкві, Вселенська Патріархія була змушена внести зміни до своїх актів 1589 і 1686, а також до зазначених вище документів.

6. І наостанок, важлива відмінність щодо проголошення та вручення Вселенським Патріархатом Томосів 1924 р. та 2019 р. Як було зазначено раніше, Томос для Православної Церкви в Польщі підписано та проголошено 13 листопада 1924 р., але вручено лише 17 вересня 1925 р. у Варшаві уповноваженим представником патріарха [Історія, 2019, с. 118]. Натомість Томос 2019 р. був спочатку підписаний Вселенським Патріархом 5 січня і ним особисто вручений 6 січня у Соборі Святого Георгія (Стамбул) Блаженнішому Митрополиту Київському і всієї України Епіфанію [Історія, 2019, с. 140]. Нагадуємо, що статус Предстоятеля Помісної Автокефальної Православної Церкви «Блаженній-

ший» Митрополит Варшавський і всієї Польщі владика Діонісій отримав лише 7 квітня 1927 р., і саме за це був неканонічно позбавлений його рпц у 1948 р., тоді як владика Епіфаній отримав даний статус відразу після обрання 15 грудня 2018 р.

Висновки

Рпц свідомо зневажила церковні правила — 16, 20, 34, 35 Апост., Сард. 15, Карфаг. 9 і 10, 2 II Всел. Соборів, звершуючи архиєрейські хіротонії на території Помісної Церкви, статус якої визначено Томосами від 13 листопада 1924 р. і 6 січня 2019 р., а також 16 і 20 Антіох., 4 і 6 I Всел., 9, 19 IV Всел., щодо неканонічних дій ієрархів рпц. Словоблудіє рпц за «виконання» церковних канонів ще в далекому минулому визначив видатний проф. О. Лотоцький у своїх працях.

Правила 34 Апостольське та 14 Двократого Собору вказують про їх обов'язкову підлеглість Предстоятелям Помісних Церков Блаженнішому Діонісію (ПАПЦ) у межах Польщі на 1924 р. та Блаженнішому Епіфанію (ПЦУ) в межах міжнародно-визнаних кордонів Польщі та України відповідно на 1924 та 2019 рр.

Правила 68 Апостольське, 7 II Вселенського та 95 VI Вселенського і 1 Василя Великого про дійсність таїнств, навіть якщо вони звершені у єретиків. Ієрархія рпц та її філії в Україні, а також керівництво ПАПЦ постійно порушували дані правила з 1991 р., і порушують навіть до цього часу, у супереччя постанові від 11 жовтня 2018 р.

Блаженніший Митрополит Діонісій, зважаючи на низку інших обставин, висвятив проукраїнських православних єпископів — Полікарпа (Сікорського) 10. 04. 1932 р. та Іларіона (Огієнка) 20. 10. 1940 і Палладія (Видибіди-Руденка) 1. 02. 1941 рр., а також благословив і визнав канонічність хіротоній нової ієрархії УАПЦ у 1942–1943 рр., надавши кожному надав особливу грамоту, у якій зазначалося, що вони «належать до єпископату Святої Вселенської Православної Церкви». Таким чином, усі ним поставлені або благословенні українські ієрархи надали канонічний православний єпископат, який боровся за незалежність українського православ'я в XX ст., наслідком чого і став Томос про автокефалію Української Православної Церкви 6 січня 2019., основу якого, безапелювано, заклав Блаженніший Митрополит Діонісій Валединський, за що його позбавила кафедри та ув'язнила рпц, надавши новий псевдотомос, який скромно назвала «Грамотою 1948 р.».

Порівнюючи «покаяльні листи» владик Діонісія (1948) та Філарета (2017) і відповіді на них від рпц-мп, можна зазначити, що в цих

документах є суттєва відмінність: відповідь до Святійшого Патріарха Філарета написана поважніше і лукаво як фарисеї сучасності, оскільки Україна на той час не була окупована і патріарх Філарет, на відміну від Діонісія, не був під домашнім арештом.

Предстоятель Української Православної Церкви Київського Патріархату (ліквідованого 30 січня 2019 р.) — владика Філарет, усупереч рішенням Священного Синоду Константинопільської Церкви від 11 жовтня 2018 р. та рішенням Помісного Собору УПЦ КП від 15 грудня 2018 р., після поразки на президентських виборах П. Порошенка намагався скористатися зміною політичної ситуації в Україні для «відновлення» ним особисто ліквідованого релігійного об'єднання. Подальші події показали безглуздість і безперспективність таких дій. Зважаючи на попередні заслуги почесного патріарха, повнота Православної Церкви України — ієрархія, духовенство та віряни, вирішили найкращим способом виходу з цієї проблеми не вживати строгі канонічні норми щодо поважного старця-патріарха, надаючи кожному можливість особисто молитися за Святійшого Владику Філарета.

Керівник сукупності єпархій рпц в Україні митрополит Онуфрій Березовський, згідно з листом Вселенського Патріарха від 12 жовтня 2018 р., отримав запрошення, однак був попереджений, що у разі відмови втрачає канонічний статус «Митрополита Київського і всієї України». Про самовільне присвоєння титулу «Блаженніший Митрополит Київський», яким владика Онуфрій (який за канонічним правом перебуває по ікономії в місті Києві) позначає себе на офіційних виданнях УПЦ МП, може пізніше отримати відповідне рішення Помісної Української Православної Церкви, яка буде діяти на підставі згаданого листа від 12 жовтня 2018 р. і Томосу 6 січня 2019 р.

Українська Православна Церква (Православна Церква України) має завжди пам'ятати і ніколи не забувати свого святителя для українських православних єпископів та першого почесного патріарха України — Блаженнішого Митрополита Діонісія.

Духовне відродження православ'я в Україні та незалежність від московського рабства продовжує від своїх духовних наставників минулого й сучасності Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Епіфаній, у майбутньому православний український Патріарх.

1. Візит Вселенського Патріарха Парфоломія до Києва 20 – 24 серпня 2021 р. Україна вітає Вселенського Патріарха. К., 2021. – 120 с.
2. Десять тез до п'ятиріччя Томосу про автокефалію. – К., 2024. – 98 с.

3. Диптих Предстоятелей Поместных Православных Церквей / Еп. Марк. – С. 85 – 89.
4. Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Соборної Церк-ви. // Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – 1919. – № 1. – С. 3.
5. Журнали Московской Патриархии за 1943 – 1950-ые гг. Официальная часть.
6. Книга правил святых апостолів, вселенських і помісних соборів, і святих отців. – Київ, 2008.
7. Київський патріархат – помісна українська православна церква : історико-канонічна декларація Архієрейс. Собору Укр. Православ. Церкви Київ. Патріархату від квітня 2007 р. – К.: Вид. від УПЦ КП, 2009. – 179.
8. Київський Патріархат під омофором Святійшого Патріарха Філарета / [автор-упоряд. Прот. Олександр Трофимлюк]. – К. : Видавниче управління УПЦ Київсько-го Патріархату, 2016. – 240 с. : іл..
9. Мартирологія Українських Церков: У 4 т., Т. 1. Українська Православна Церква. – Торонто, Балтимор.1987. – 1207 с.
10. Об'єднавчий Собор Православної Церкви України 15 грудня 2018 р.: Документи і матеріали / упор. Прот. Петро Бойко, прот. Віталій Клос, І. Преловська, В. Ткачова, С. Чокалюк. – Київ : Київська православна богословська академія, 2021. 630 + [2] с. + іл.
11. Определение Освященного Архиепископского Собора Русской Православной Церкви «Об обращении бывшего митрополита Киевского и всея Украины Фларета». Документ. 29 ноября – 2 декабря 2017 г. / Базів В., 2020. – С. 263 – 266.
12. Православний Вісник Української Православної Церкви Київського Патріархату за 1992 – 2019 рр.
13. Святий Монастир Пантократор. Уся правда про українське церковне питання. – Глибока, «Благодатний Вогонь», 2021. – 23 с.
14. Томос Православній Церкві в Польщі 13 листопада 1924 р. /Мартирологія Українських Церков: У 4 т., Т. 1. Українська Православна Церква. – Торонто, Бал-тимор.1987. – 1207 с. – с. 610 – 612.
15. Томос Православній Церкві України 6 січня 2019 р. // Православний церковний календар ПЦУ. – К., 21019. – 172 с. – с. 99 – 101.
16. Бойко О. Д. Історія України: Навч. Посіб. 3-тє видання, виправлене і доповнене. – К.: Академмістечко, 2006. – 668 с. (Альма-матер).
17. Базів В. Антихрист : у 3- х т. – Т. 3. Україна і Росія : війна престолів. Священний Томос і скрепи мракобісся / Василь Базів; художн. – оформлювач М. С. Мендор. - Харків: Фоліо. – 380 с.
18. Башинський С. Українська Церкваб заборонена історія / Башинський Сергій. – К. : Гамазин, 2024. – 300 с.
19. Борщевич В. Митрополит Олексій (Громадський) в історії українського православ'я першої половини ХХ. / В. Т. Борщевич. – Рівне: Волин. Обереги, 2021. – 1012 с.
20. Васса Ларіна. Українська автокефалія і канонічність // Церква і суспільство. – №1(3). – 2024. – С. 72 – 79.
21. Ветошніков К. Чи справді у 1686 р. відбулась зміна юрисдикції Київської Митрополії? // Церква і суспільство. – №1(3). – 2024. – С. 59 – 67.
22. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4. т. – Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня Української Православної Церкви в США, 1977. – Т. 4. – Ч.1 (ХХ ст.). – 384 с. – репринт: К., 1999.

23. Дослухаючись гучного голосу канонічного обов'язку: «Патріарший Томос 13 листопада 1924 року та його значення для змагань за автокефалію Православної Церкви в Україні. Круглий стіл в Острожській Академії 13 листопада 2024 року/ Ре-жим доступу feseoobok.com/Lukaris.
24. Еммануїл Адамаскіс, митр. Шлях Церкви України до незалежності // Об'єднавчий Собор Православної церкви України 15 грудня 2018 р. Документи і матеріали / упор. Прот. Петро Бойко, прот. Віталій Клос, І. Преловська, А. Смирнов, В. Ткачова, С. Чокалюк. – Київ : Київська православна богословська академія, 2021. – С. 33 – 48.
25. Епископ Егорьевский Марк. ЦЕРКОВНЫЙ ПРОТОКОЛ – М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2007. – 184 с.
26. Йосифчук М., прот. Церковно-державні відносини за Директорії УНР і проголошення нею 1 січня 1919 р. «Закону про вищий уряд Української Автокефальної Соборної Православної Церкви// Труди Київської Духовної Академії: богословсько – історичний збірник Київської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату/ред.кол. митрополит Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній (Думенко) (гол.ред.) [та ін.]. – [К.], 2014. – #13. – С. 4 – 17.
27. Йосифчук М., прот. Державно-церковна діяльність Олександра Лотоцького на чолі міністерства ісповідань та посольства УНР у Туреччині в 1918 – 1920 рр// Православ'я в Україні: Збірник матеріалів IX-ої Міжнародної конференції. До 1050-річчя упокоєння святої рівноапостольної Ольги та 30-річчя відродження Київської православної богословської академії/ Під ред. д. н. з богосл. митрополита Київського і всієї України, проф., д. н. з богосл. прот. Олександра Трофимлюка, д. і. н. Г. Папакіна, Н. М. Куковальської та ін. 20 листопада 2019 р. – К.: [Київ. прав. богосл. академія], 2019. – С. 252 – 275.
28. Йосифчук М., прот. Діяльність міністра ісповідань Ради народних міністрів Української Народної Республіки проф. Івана Огієнка // Труди Київської Духовної Академії: богословсько – історичний збірник Київської православної богословської академії/ ред.штат. д. філософ.н. проф. С. Руденко (гол.ред.), д. наук з богосл. проф., прот. Олександр Трофимлюк, д. наук з богосл. проф., прот. Віталій Клос [та ін.]. – [К.], 2020. – № 20 (192). – С. 97 – 122.
29. 29. Йосифчук М., прот. Перший міністр культів (ісповідань) Директорії Української Народної Республіки І. А. Липа: огляд державної діяльності у справі автокефалії Української Православної Церкви // Труди Київської Духовної Академії: науковий збірник Київської православної богословської академії/ ред. штат. д. філософ. н. проф. С. Руденко (гол.ред.), д. наук з богосл. проф., прот. Олександр Трофимлюк, д. наук з богосл. проф., прот. Віталій Клос [та ін.]. – [К.], 2021. – № 20 (193). – С. 65 – 84.
30. Йосифчук Михайл, протоіерей; Йосифчук Миколай, протоіерей; Красота І., ма-йор Відносини державних діячів Директорії УНР з владикою Георгієм (Юрієм) Ярошевським у 1918 – 1923 рр. // науковий збірник Київської православної богословської академії/ ред.штат. д. філософ. н. проф. С. Руденко (гол.ред.), д. наук з богосл. проф., прот. Олександр Трофимлюк, д. наук з богосл. проф., прот. Віталій Клос [та ін.]. – [К.], 2023. – № 23 (195). – С. 46 – 85.

31. Йосифчук Михайл, протоіерей; Йосифчук Миколай, протоіерей. Митрополит Олексій (Громадський) та ієрархія Автономної Православної Церкви в Україні під час другої світової війни. Короткий огляд їхньої архіпастирської діяльності та подальшої долі у складі РПЦ та РПЦЗ // Православ'я в Україні: До 10-річчя революції Гідності»: Збірник статей / Під ред. д. н. з богосл. митрополита Київського і всієї України, проф., д. н. з богосл. прот. Олександра Трофимлюка, д. і. н. Г. Папакіна, Н. М. Куковальської та ін. – К.; Кам'янець-Подільськ: ТОВ «Друкарня Рута», 2023. – С. 240 – 258.
32. Історія Української Православної Церкви/ Дмитро Гордієнко, Віталій Клос, Юрій Мицик, Ірина Преловська ; худож.-оформлювач М. С. Мендор. – Харків: Фоліо, 2018. – 244 с.: іл. – (Великий наук. проект).
33. Лотоцький О., проф. Автокефалія: У 2 т.: — Варшава: Праці Українського наукового інституту, 1938. – Т. 2 – 562 с. – репринт: К., 1999.
34. Клос Віталій, протоіерей. Автокефалія Української Церкви: огляд від хрещення до Синодального Томосу. – Київ, 2019. – 190 с.
35. Колот С., свящ. Еклезіологічний зміст автокефалії Помісних Православних Церков // Труди Київської Духовної Академії: науковий збірник Київської православної богословської академії/ ред. кол. митр. Переяслав-Хмельницький Епіфаній (Думенко) [та ін.]. – [К.], 2017. – № 17 (189). – С. 75 – 87.
36. Колот С., Чокалюк С. Участь державної влади в утвердженні автокефалії помісних Православних Церков та історико-канонічне обґрунтування // Об'єднавчий Со-бор Православної церкви України 15 грудня 2018 р. Документи і матеріали / упор. Прот. Петро Бойко, прот. Віталій Клос, І. Преловська, А. Смирнов, В. Ткачова, С. Чокалюк. – Київ : Київська православна богословська академія, 2021. – с. 49 – 106.
37. Кострюков А. Русская Зарубежная Церковь в 1939 – 1964 гг.: Административное устройство и отношение с Церковью в Отечестве / Кострюков А. А. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2015. – 488 с.
38. Преловська І., Йосифчук Михайл, прот., Йосифчук Миколай, прот. Взаємовідносини діячів Директорії Української Народної Республіки з митрополитом Варшавським і Холмським, Екзархом Православної Церкви в Польщі Георгієм (Юрієм) Ярошевським у 1918-1923 рр.
39. Рожко В. Є. Нарис історії Української Православної Церкви на Волині. – Луцьк: Медія, 2001. – 672 с.
40. Рожко В. Нищення православних святинь на історичній волині комуністичним окупантом у 1944–1988 рр. // Труди Київської Духовної Академії: науковий збірник Київської православної богословської академії/ ред. кол. митр. Переяслав-Хмельницький Епіфаній (Думенко) [та ін.]. – [К.], 2017. – № 17 (189). – С. 245–264.
41. Савчук В., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: У 4 т. – Вінніпег: Видавнича Спілка "Еклесія", 1987. – Т. 1. – 616 с.
42. Саган О., Смирнов А., Об'єднавчий Собор Православної Церкви України: передумови і перебіг подій // Об'єднавчий Собор Православної Церкви України 15 грудня 2018 р. Документи і матеріали / упор. прот. Петро Бойко, прот. Віталій Клос, І. Преловська, А. Смирнов, В. Ткачова, С. Чокалюк. – Київ : Київська православна богословська академія, 2021. – С. 107 – 133.

43. Саган О. Історичні передумови проведення Об'єднавчого Собору Православної Церкви України / Церква і суспільство. – №1 (3). – 2024. – С. 14–21.
44. Свитич А. Православная Церковь в Польше и её автокефалия. – Бюенос-Айрес, 1959. – 224 с.
45. Скурат К. Е., проф. История Поместных Православных Церквей: Учебное пособие в 2 т. – М., Русские огни, 1994. – 484 с.
46. Смирнов А. Між хрестом, свастикою і червоною зіркою: українське православ'я в роки Другої світової війни: монографія /А. І. Смирнов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 416 с.
47. Смирнов А. Собор 2018: як народилась ПЦУ // Церква і суспільство. – №1(3). – 2024. – С. 30 – 38.
48. Стародуб А. В вбивстві Георгія є сліди радянської дипмісії. Режим доступу religiopravda.com.ua / 03. 02. 2021.
49. Стародуб А. Чи був архімандрит Смарагд Латишенко радянським агентом. Режим доступу rsu.ua 03/ 02/ 2023.
50. Стародуб А. Томос 1924 року та його польська і українська складові: роздуми з істориком. Режим доступу rsu.ua 13/ 11/ 2024.
51. Шкаровский М. В. Русская Православная Церковь в XX веке. – М. : Вече, Лепта, 2010. – 480 с.: ил.
52. Шкаровский М. В. Константинопольская и Русская Церкви в период великих потрясений (1910-е – 1950-е гг.). – М.: Общецерковная аспирантура им. Свв. Кирилла и Мефодия, 2019. – 304 с.
53. Щоткіна К. Хроніки Томосу / Катерина Щоткіна. – Х.: Віват, 2019. – 304 с. – (Серія «Історія та політика», ISBN 978-966-942-842-843-1). ISBN 966-942-926-1 (укр.)
54. Чокалюк С., професор КПБА. Бліц-інтерв'ю про автокефалію ПЦУ // Церква і суспільство. – №1 (3). – 2024. – С. 5 – 6.
55. Ципин В., прот. История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды – М. : Изд-во Стретенского монастыря, 2012. – 816 с.

-
1. Vizyt Vselenskoho Patriarkha Parfolomiia do Kyieva 20 – 24 serpnia 2021 r. Ukraina vitaie Vselenskoho Patriarkha. K., 2021. – 120 s.
 2. Desiat tez do piatyrichchia Tomosu pro avtokefaliu. – K., 2024. – 98 s.
 3. Dyptykh Predstoiatelei Pomestnykh Pravoslavnykh Tserkvei / Ep. Mark. – S. 85 – 89.
 4. Zakon pro vyshchyi uriad Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Sobornoï Tserkvy. // Vistnyk derzhavnykh zakoniv dlia vsikh zemel Ukrainskoi Narodnoi Respub-liky. – 1919. – № 1. – S. 3.
 5. Zhurnaly Moskovskoi Patryarkhyi za 1943 – 1950-ye hh. Ofytsyalnaia chast.
 6. Knyha pravyl sviatykh apostoliv, vselenskykh i pomisnykh soboriv, i sviatykh ottsiv. – Kyiv, 2008.
 7. Kyivskyi patriarkhat – pomisna ukrainska pravoslavna tserkva : istoryko-kanonichna deklaratsiia Arkhiereis. Soboru Ukr. Pravoslav. Tserkvy Kyiv. Patriarkhatu vid kvitnia 2007 r. – K.: Vyd. vid UPTs KP, 2009. – 179.
 8. Kyivskyi Patriarkhat pid omoform Sviatiishoho Patriarkha Filareta / [avtor-uporiad. Prot. Oleksandr Trofymliuk]. – K. : Vydavnyche upravlinnia UPTs Kyivskoho Patriarkhatu, 2016. – 240 s. : il..

9. Martyrolohiia Ukrainykykh Tserkov: U 4 t., T. 1. Ukrainska Pravoslavna Tserkva. – Toronto, Baltymor.1987. – 1207 s.
10. Obiednavchyi Sobor Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy 15 hrudnia 2018 r.: Dokumenty i materialy / upor. Prot. Petro Boiko, prot. Vitalii Klos, I. Prelovska, V. Tkachova, S. Chokaliuk. – Kyiv : Kyivska pravoslavna bohoslovska akademiia, 2021. 630 + [2] s. + il.
11. Opredelenye Osviashchennoho Arkhyereiskoho Sobora Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy «Ob obrashchenyy byvsheho mytropolyta Kyevskoho y vseia Ukrayny Flareta». Dokument. 29 noiabria – 2 dekabria 2017 h. / Baziv V., 2020. – S. 263 – 266.
12. Pravoslavnyi Visnyk Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu za 1992 – 2019 rr.
13. Sviaty Monastyr Pantokrator. Usia pravda pro ukrainske tserkovne pytannia. – Hlyboka, «Blahodatnyi Vohon», 2021. – 23 s.
14. Tomos Pravoslavonii Tserkvi v Polshchi 13 lystopada 1924 r. /Martyrolohiia Ukrainykykh Tserkov: U 4 t., T. 1. Ukrainska Pravoslavna Tserkva. – Toronto, Baltymor.1987. – 1207 s. – s. 610 – 612.
15. Tomos Pravoslavonii Tserkvi Ukrainy 6 sichnia 2019 r. // Pravoslavnyi tserkovnyi kalendar PTsU. – K., 21019. – 172 s. – s. 99 – 101.
16. Boiko O. D. Istoriia Ukrainy: Navch. Posib. 3-tie vydannia, vypravlene i dopovnene. – K.: Akademmistechko, 2006. – 668 s. (Alma-mater).
17. Baziv V. Antykhryst : u 3- kh t. – T. 3. Ukraina i Rosiia : viina prestoliv. Sviashchennyi Tomos i skriepy mrakobissia / Vasyl Baziv; khudozhn. – oformliuvach M. S. Mendor. - Kharkiv: Folio. – 380 s.
18. Bashynskiy S. Ukrainska Tserkva6 zaboronena istoriia / Bashynskiy Serhii. – K. : Hamazyn, 2024. – 300 s.
19. Borshchevych V. Mytropolyt Oleksii (Hromadskiy) v istorii ukrainskoho pravoslavia pershoi polovyny XX. / V. T. Borshchevych. – Rivne: Volyn. Oberehy, 2021. – 1012 s.
20. Vassa Larina. Ukrainska avtokefaliia i kanonichnist // Tserkva i suspilstvo. – №1(3). – 2024. – S. 72 – 79.
21. Vietoshnikov K. Chy spravdi u 1686 r. vidbulas zmina yurysdyktsii Kyivskoi Mytropolii? // Tserkva i suspilstvo. – №1(3). – 2024. – S. 59 – 67.
22. Vlasovskiy I. Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy: U 4. t. – Niu-York, Bavnd Bruk: Drukarnia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy v SShA, 1977. – T. 4. – Ch.1 (XX st.). – 384 s. – reprinted: K., 1999.
23. Doslukhaiuchys huchnoho holosu kanonichnoho oboviazku: «Patriarshyi Tomos 13 lystopaada 1924 roku ta yoho znachennia dlia zmahan za avtokefaliuu Pravoslavnoi Tserkvy v Ukraini. Kruhlyi stil v Ostrozhskii Akademii 13 lystopada 2024 roku/ Rezhym dostupu feceobok /com/ Lukaris.
24. Emmanuil Adamaskis, mytr. Shliakh Tserkvy Ukrainy do nezalezhnosti // Obiednavchyi Sobor Pravoslavnoi tserkvy Ukrainy 15 hrudnia 2018 r. Dokumenty i materialy / upor. Prot. Petro Boiko, prot. Vitalii Klos, I. Prelovska, A. Smyrnov, V. Tkachova, S. Chokaliuk. – Kyiv : Kyivska pravoslavna bohoslovska akademiia, 2021. – S. 33 – 48.
25. Epyskop Ehorevskiy Mark. TsERKOVNYYI PROTOKOL – M.: Yzdatelskyi Sovet Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy, 2007. – 184 s.
26. Yosyfchuk M., prot. Tserkovno-derzhavni vidnosyny za Dyrektorii UNR i proholo-shennia neiu 1 sichnia 1919 r. «Zakonu pro vyshchyi uriad

- Ukrainskoi Avtokefalnoi Sobornoï Pravoslavnoi Tserkvy// Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: bohoslovsko – istorychnyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu/red.kol. mytropolyt Pereiaslav-Khmelnitskyi i Bilotserkivskiy Epifanii (Dumenko) (hol.red.) [ta in.]. – [K.], 2014. – #13. – S. 4 – 17.
27. Yosyfchuk M., prot. Derzhavno-tserkovna diialnist Oleksandra Lototskoho na choli ministerstva ispovidan ta posolstva UNR u Turechchyni v 1918–1920 rr// Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk materialiv IX-oi Mizhnarodnoi konferentsii. Do 1050-richchia upokoiennia sviatoi rivnoapostolnoi Olhy ta 30-richchia viddrodzhennia Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii/ Pid red. d. n. z bohosl. mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Ukrainy, prof., d. n. z bohosl. prot. Oleksandra Trofymliuka, d. i. n. H. Papakina, N. M. Kukovalskoi ta in. . 20 lystopada 2019 r. – K.: [Kyiv. prav. bohosl. akademiia], 2019. – S. 252 – 275.
28. Yosyfchuk M., prot. Diialnist ministra ispovidan Rady narodnykh ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky prof. Ivana Ohienka // Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: bohoslovsko – istorychnyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii/ red.shtat. d. filosof.n. prof. S. Rudenko (hol.red.), d. nauk z bohosl. prof., prot. Oleksandr Trofymliuk, d. nauk z bohosl. prof., prot. Vitalii Klos [ta in.]. – [K.], 2020. – № 20 (192). – S. 97 – 122.
29. Yosyfchuk M., prot. Pershyi ministr kultiv (ispovidan) Dyrektorii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky I. L. Lypa: ohliad derzhavnoi diialnosti u spravi avtokefalii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy // Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: naukovyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii/ red. shtat. d. filosof. n. prof. S. Rudenko (hol.red.), d. nauk z bohosl. prof., prot. Oleksandr Trofymliuk, d. nauk z bohosl. prof., prot. Vitalii Klos [ta in.]. – [K.], 2021. – № 20 (193). – S. 65 – 84.
30. Yosyfchuk Mykhail, protoiieri; Yosyfchuk Mykolai, protoiieri; Krasota I., maior Vidnosnyy derzhavnykh diiachiv Dyrektorii UNR z vladkyoiu Heorhiiem (Iuriiem) Yaroshevskym u 1918 – 1923 rr. // naukovyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii/ red.shtat. d. filosof. n. prof. S. Rudenko (hol.red.), d. nauk z bohosl. prof., prot. Oleksandr Trofymliuk, d. nauk z bohosl. prof., prot. Vitalii Klos [ta in.]. – [K.], 2023. – № 23 (195). – S. 46 – 85.
31. Yosyfchuk Mykhail, protoiieri; Yosyfchuk Mykolai, protoiieri. Mytropolyt Oleksii (Hromadskyi) ta iierarkhiia Avtonomnoi Pravoslavnoi Tserkvy v Ukraini pid chas druhoi svitovoi viiny. Korotkyi ohliad yikhnoi arkhypastyrskoi diialnosti ta podalshoi doli u skladi RPTs ta RPTsZ // Pravoslavia v Ukraini: Do 10- richchia revoliutsii Hidnosti»: Zbirnyk stattei / Pid red. d. n. z bohosl. mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Ukrainy, prof., d. n. z bohosl. prot. Oleksandra Trofymliuka, d. i. n. H. Papakina, N. M. Kukovalskoi ta in. . – K.; Kamianets-Podilsk: TOV «Drukarnia Ruta», 2023. – S. 240 – 258.
32. Istoriia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy/ Dmytro Hordiienko, Vitalii Klos, Yurii Mytsyk, Iryna Prelovska ; khudozh.-oformliuvach M. S. Mendor. – Kharkiv: Folio, 2018. – 244 s.: il. – (Velykyi nauk. proekt).
33. Lototskyi O., prof. Avtokefaliia: U 2 t.: — Varshava: Pratsi Ukrainskoho naukovooho instytutu, 1938. – T. 2 – 562 s. – reprints: K., 1999.
34. Klos Vitalii, protoiieri. Avtokefaliia Ukrainskoi Tserkvy: ohliad vid khreshchennia do Synodalnoho Tomosu. – Kyiv, 2019. – 190 s.

35. Kolot S., sviashch. Ekleziolohichniy zmist avtokefalii Pomisnykh Pravoslavnykh Tserkov // Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: naukovyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii/ red. kol. mytr. Pereiaslav-Khmelnitskyi Epifanii (Dumenko) [ta in.]. – [K.], 2017. – № 17 (189). – S. 75 – 87.
36. Kolot S., Chokaliuk S. Uchast derzhavnoi vlady v utverdzheni avtokefalii pomisnykh Pravoslavnykh Tserkov ta istoryko-kanonichne obgruntuvannya // Obiednavchy Sobor Pravoslavnoi tserkvy Ukrainy 15 hrudnia 2018 r. Dokumenty i materialy / upor. Prot. Petro Boiko, prot. Vitalii Klos, I. Prelovska, A. Smyrnov, V. Tkachova, S. Chokaliuk. – Kyiv : Kyivska pravoslavna bohoslovskia akademiia, 2021. – s. 49 – 106.
37. Kostriukov A. Russkaia Zarubezhnaia Tserkov v 1939 – 1964 hh.: Admynystrativnoe ustroistvo y otnoshenye s Tserkoviu v Otechestve / Kostriukov A. A. – M. : Yzd-vo PSTHU, 2015. – 488 s.
38. Prelovska I., Yosyfchuk Mykhail, prot., Yostyfchuk Mykolai, prot. Vzaiemovidnossyny diiachiv Dyrektorii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky z mytropolitom Varshavskym i Kholmskym, Ekzarkhom Pravoslavnoi Tserkvy v Polshchi Heorhiem (Iuriiem) Yaroshevskym u 1918-1923 rr.
39. Rozhko V. Ye. Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy na Volyni. – Luts'k: Mediia, 2001. – 672 s.
40. Rozhko V. Nyshchennia pravoslavnykh sviatyn na istorychnii volyni komuno moskovskym okupantom u 1944-1988 rr. // Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: naukovyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii/ red. kol. mytr. Pereiaslav-Khmelnitskyi Epifanii (Dumenko) [ta in.]. – [K.], 2017. – № 17 (189). – S. 245 – 264.i
41. Savchuk V., Mulyk-Lutsyk Yu. Istoriia Ukrainskoi Hreko-Pravoslavnoi Tserkvy v Kanadi: U 4 t. – Vinipeh: Vydavnycha Spilka "Eklesiia", 1987. – T. 1. – 616 s.
42. Sahan O., Smyrnov A., Obiednavchy Sobor Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy: peredumovy i perebih podii // Obiednavchy Sobor Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy 15 hrudnia 2018 r. Dokumenty i materialy / upor. Prot. Petro Boiko, prot. Vitalii Klos, I. Prelovska, A. Smyrnov, V. Tkachova, S. Chokaliuk. – Kyiv : Kyivska pravoslavna bohoslovskia akademiia, 2021. – S. 107 – 133.
43. Sahan O. Istorychni peredumovy provedenia Obiednavchoho Soboru Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy / Tserkva i suspilstvo. – №1 (3). – 2024. – S. 14 – 21.
44. Svytych A. Pravoslavnaia Tserkov v Polshche y eï avtokefalyia. – Buenos-Aires, 1959. – 224 s.
45. Skurat K. E., prof. Ystoryia Pomestnykh Pravoslavnykh Tserkvei: Uchebnoe poso-bye v 2 t. – M. , Russkye ohny, 1994. – 484 s.
46. Smyrnov A. Mizh khrestom, svastykoiu i chervonoïu zirkoïu: ukrainske pravoslavia v roky Druhoi svitovoi viiny: monohrafiia /A. I. Smyrnov. – Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2021. – 416 s.
47. Smyrnov A. Sobor 2018: yak narodylas PTsU // Tserkva i suspilstvo. – №1(3). – 2024. – S. 30 – 38.
48. Starodub A. V vbyvstvi Heorhiia ye slidy radianskoi dypmisii. Rezhym dostupu religiopravda. com.ua / 03. 02. 2021.
49. Starodub A. Chy buv arkhimandryt Smaragd Latyshenko radianskym ahentom. Rezhym dostupu risu/ ua 03/ 02/ 2023.
50. Starodub A. Tomos 1924 roku ta yoho polska i ukrainska skladovi: rozdumy z istorykom. Rezhym dostupu risu/ ua 13/ 11/ 2024.

51. Shkarovskyi M. V. Russkaia Pravoslavnaia Tserkov v XX veke. – M. : Veche, Lepta, 2010. – 480 s.: yl.
52. Shkarovskyi M. V. Konstantynopolskaia y Russkaia Tserkvy v peryod velykykh potriasenyi (1910-e – 1950-e hh.). – M.: Obshchetserkovnaia aspyrantura ym. Svv.. Kyrylla y Mefodyia, 2019. – 304 s.
53. Shchotkina K. Khroniky Tomosu / Kateryna Shchotkina. – Kh.: Vivat, 2019. – 304 s. – (Seriia «Istoriia ta polityka», ISBN 978-966-942-842-843-1). ISBN 966-942-926-1 (ukr.)
54. Chokaliuk S., profesor KPBA. Blits-interviu pro avtokefaliu PTsU // Tserkva i suspilstvo. – №1 (3). – 2024. – S. 5 – 6.
55. Tsypyn V., prot. Ystoryia Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy: Synodalnyi y noveishyi peryody – M. : Yzd –vo Stretenskoho monastyria, 2012. – 816 s.

ДОДАТКИ:

1. Томос Православній Церкві в Польщі 13 листопада 1924 р. [Мартирологія, 1987, с. 610 – 612].

«Григорій з Божої ласки Архієпископ Константинополя – Нового Риму Вселенський Патріарх

Свята Православна Церква в Богом хоронимій Польській Державі, що наділена автономним устроєм й управлінням, доводить свою твердість у вірі й горливість у церковних справах, просила Наш Святійший Апостольський і Вселенський поблагословити й утверити Її автокефальний устрійзвернулась до Нас, вважаючи, що в нових обставинах політичного життя, такий устрій міг би задовільнити й забезпечити Її потреби.

З любов'ю розглянувши це прохання, приймаючи під увагу приписи святих Канонів, які установляють, що «устрій церковних справ повинен відповідати політичним і громадським формам (канон 17, IV Вселенського Собору, а також VI Вселенського Собору канон 38), а також апофегму Фотія, які звучать так:

«Прийняти, що права, які торкаються церковних справ, а особливо справ парафій, повинні відповідати політичним і адміністративним перемінам» – а з другої сторони, корячись перед вимогами канонічного обов'язку, що накладає на наш Святійший Вселенський Престол піклування про Православні Церкви, які знаходяться в потребі; розглядаючи рівно ж факт, з яким згідна й історія (бо ж написано, що перше відділення від Нашого Престолу Київської Митрополії й залежних від неї Ми-

трополій Литви та Польщі, а рівно ж прилучення їх до Святої Московської Церкви, наступило не за приписами канонічних правил, а також не дотримано всього того, що було встановлено відносно повної церковної автономії київського митрополита, який носив титул Екзарха Вселенського Престолу), Наша Достойність й Святійші митрополити – наші у Св. Дусі улюблені брати і спів служителі, вважали обов'язком вислухати прохання, з яким звернулась до нас Свята Православна Церква в Польщі й дати Наше благословення й затвердити її автокефальний і незалежний устрій.

У зв'язку з цим, ухвалюючи спільно з волі Духа Святого, Ми постановляємо: визнаємо автокефальний устрій і даємо своє благословення на те, щоб Вона віднині управлялась як духовна Сестра, рішала свої справи незалежно й автокефально, відповідно чиніві й необмеженими правами інших Святих Автокефальних Православних Церков, визнаючи своєю найвищою церковною владою Священний Синод, зложених з православних канонічних єпископів в Польщі, на чолі, кожного разу з Головою своїм Блаженнішим митрополитом Варшавським і всієї Польщі. Щоб зберегти і канонічно довести єдність з Нашим св. Апостольським Престолом, як рівно ж з усіма автокефальними Православними Церквами, нагадуємо тут про обов'язок кожного митрополита і всієї Польщі: повідомляти відповідно чиніві Святої Православної Церкви про свій вибір та інтронізацію, засобом інтронізації ним, рівно ж Нашу велику Церкву Христову, як і всі Православні Церкви-Сестри, зберігати все, що відноситься строгого дотримання віри і побожності православної, а також всього, що наказують святі Каноний чини Православної Церкви, поминати згідно з формулою в «Диптихах» ім'я Всенього Патріарха й інших Патріархів, як і інших Зверхників Святих автокефальних Церков.

Крім того постановляємо, що автокефальна Православна Церква-Сестра повинна отримувати святі Хризми від Нашої великої Церкви Христової. Рівно ж бажаємо, щоб у проблемах чину церковного і у справах загального характеру, які переступають межі юрисдикції кожної з автокефальних Церков, взятих окремо, Блаженніший митрополит Варшавський і всієї Польщі звертався до Нашої Найсвятішої Вселенської Столиці Патріаршої через яку втримується ув'язок з цілою Православною Церквою, яка «правовірно голосить слово правди», а також щоб звертався за авторитетною думкою і у спраі спів діяння сестринських Церков.

Після того, як усе було докладно розглянене на канонічних засіданнях Святійшого Синоду дня 6 та 11 листопада 1924 року, після Синодального затвердження, вручили сьогоднішній Патріарший Синодальний Томос в толчному незміненому відписі, який зістав підписаний і внесений до Кодексу Нашої великої Христової Церкви на руки Блаженнішого Діонісія, Нашого улюбленого в Христі брата і співробітника, митрополита Варшавського і всієї Польщі, Голови Священного Синоду Православної Автокефальної Церкви в Польщі.

Нехай на віки зміцнить Господь Бог любов'ю і щедрістю Першого Великого і Начального Пастиря Господа Нашого Христу Автокефальну Церкву сестринну в Польщі так мщасливо уряджену, нехай піднесе і зміцнить все в ній на хвалу Його Імени Святого, на користь його пастви побожної, як і на радість всієї автокефальних сестринних Православних Церков.

Року Божого 1924, місяця листопада 13-го дня.

Патріарх Царгородський (–) Григорій (затвердив)
Митрополит Кизіку (–) Каллиник,
Митрополит Нікеї (–) Базиліос,
Митрополит Хальседону (–) Юахим,
Митрополит Дерконс (–) Константинос,
Митрополит Бруску (–) Нікомедос,
Митрополит Принципіпу (–) Агатангелос,
Митрополит Неоцезарії (–) Амброзіос,
Митрополит Сардики і Пісідії (–) Германос,
Митрополит Фільндельфії (–) Германос,
Митрополит Сілібрії (–) Євгеніос,
Митрополит Родополісни (–) Кірелла,
Митрополит Анеї (–) Томас»

За згідність французького перекладу з грецького оригіналу перекладач (–) Константидініс, Вселенський Патріархат.

13 листопада 1924 р. Канцлер (–) Германос, митрополит Сардики.

*Архів «Смолоскипа».
Копія оригіналу, переклад з французької.*

**2. Лист митрополита Сергія до Блаженнішого Діонісія
24 вересня 1927 р.
[Лотоцький О. Автокефалія, т. 2, с. 463].**

«Московская Патриархия
Заместитель Патриаршего Местоблюстителя
24 сентября 1927 г. № 397. Москва.

Его Высокопреосвященству,
Высокопреосвященнейшему Дионисию,
Митрополиту Варшавскому и всея Польщи

Высокопреосвященнейший Владико!

В мае с. г. при мне, как заместителе Патриаршего Местоблюстителя организовался временный (впредь до избрания постоянного состава на Поместном Соборе) Патриарший Синод, который в настоящее время официально, с разрешения гражданской власти, вступил в исполнение своих обязанностей. Среди вопросов, ожидающих Синодального розсуждения, находится, между прочим, и вопрос об отношении возглавляемой Вашим Высокопреосвященством Православной Церкви в Польще к ее Матери-Церкви Всероссийской. По имеющимся нам данным, покойным Святейшем Патриархом Тихоном была благословенна лишь автономия Церкви в Польще под общей юрисдикцией, вопрос об автокефалии, на которую изъяснял Ваш предшественник покойный Митрополит Георгий, признан был подлежащим решению ближайшего Поместного Собора Всероссийского. Между тем, письма Вашего Высокопреосвященства на мое имя, как будто дают понять, что Вы мыслите себя главой Церкви автокефальной и рассматриваете Церковь Московского Патриархата, как только равноправную Церковь-Сестру, а отнюдь не как целое, к которой продолжает (хотя с особыми правами) принадлежать и Церковь в Польще и главу которой обязаны почитать при церковных богослужениях, как своего «первого епископа», по крайней мере Ваше Высопреосвященство (15 пр. Двукр. Соб.)

Во избежание каких либо недоразумений при рассмотрении этого вопроса в Синоде, прошу Ваше Высокопреосвященство почтить меня, в ближайшее по возможности время уведомлением:

1. Правильное ли предположение, что Православная Церковь в Польще ныне считает себя автокефальной; если правильно, то
2. Имеется ли на эту автокефалию благословение законного главы всей Российской Церкви (в том числе части ее, отошед-

шей к Польще) – Святейшего Патриарха Московского или его Местоблюстителя; если же такого благословения не имеется, то 3. какими основаниями руководствовалась возглавляемая Вашим Высокопреосвященством иерархия, провозглашая автокефалию, и 4 не находите ли Вы благовременным при восстановлении теперь сношений с Московской Патриархией, восстановить и Вашу каноническую от нее зависимость (на началах автономии).

Вашего Высокопреосвященства
покорнейший слуга

(–) Сергей М. Нижегородский»

**3. Відповідь Баженнішого Діонісія митрополиту Сергію.
1927 р.**

[Мартирологія, 1987, с. 613 – 616].

*Митрополит Св. Автокефальної
Православної Церкви
в Польщі
29 листопада 1927 р., ч. 3181.*

*Його Високореосвященству
Високопреосвященнішому Сергію,
Митрополиту Нижньонгородському,
Місцєблюстителєві Московського
Патріяршого Престолу*

**Ваше Високопреосвященство,
Високопреосвященніший
Владико, Улюблений у Христі Брате!**

У відповідь на лист Ваш від 24 вересня ц. р. за ч. 397 уважаю за свій обов'язок повідомити Ваше Високопреосвященство нижченаведене:

Питання про автокефалію Православної Церкви в Польщі виникло невдовзі після відродження Польської держави та встановлення її кордонів. Уже 1925 р. (точніше у 1920 р., тут технічна помилка – Авт.), коли від самого Московського патріяршого престолу була циркулярно дана автокефалія усім церковним об'єднанням, позбавленим фізичної можливості зносин з Найсвятішим Всеросійським Патріярхом, необхідність

вирішення цього питання в значенні улаштування церковного життя в Польщі на засадах автокефалії стала невідкладною. Цілий ряд обставин вплинули на те, щоб якраз в цьому напрямку шукати успішного розв'язання конечних потреб Православної Церкви в Польщі і зміцнити її правне в республіці з більшістю населення, яке належить до іншого віровизнання.

Канонічні основи Првославної Церкви дозволяють їй організувати свій внутрішній лад в кожній державі на засадах автокефалії, оскільки держава дає їй потрібну внутрішню незалежність. Конституція Польської держави цілком відповідає цій передумові.

В Польщі необхідність створення Православної Церкви на засадах автокефалії стала тим більше невідкладною, бо канонічні відносини з Московською патріархією, в наслідок звільнення від обов'язків, а невдовзі після того запроторення в тюрму свят. патріярха Тихона, цілком припинилися. Атим часом, 8 лютого 1923 р., коли покійний патріярх Тихон ще був під арештом і поза церковною діяльністю, сталось убивство митрополита Юрія (оригіналі скоріше Георгія – Авт.), подія, яка була багата своїми тяжкими наслідками для св. Православ'я в Польщі. Якщо б на допомогу не прийшов споконвічний захисник православія в усьому святі – Найсвятіший Вселенський Патріарх. Він, на кому і по канонах лежить піклування за всіа Православними Церквами, які знаходяться в тяжких умовах, почув синівське звернення ієрархів Польської Церкви Православної і затердив вибраного ними митрополита, прийнявши Прольську православну Церкву в свою канонічну юрисдикцію.

Таким чином, польська православна ієрархія змушена була фактичними обставинами – перш щза мвсе позбавленням Московської патріархії свободи дії і відсутністю визнаного голови її – звернутися до Вселенського Константинопільського патріарха з проханням про визнання необхідного для існування Польської Православної Церкви в нових умовах і для інтересів православія автокефального ладу в Польській державі. Подібно, як поступила в XV віці російська ієрархія, побачивши неможливість мати зносини з Вселенським патріархатом після здобуття Константинополя турками.

Нестерпна відкладанню справа автокефалія в Польщі була ведена при прихильній співпраці польської держави, згідно постановою православних ієрархів в Польщі 14 червня 1922 р. у Вселенській Патріархії Константинополя, яка патріаршим і синодальним Томосом з 13 листопада 1924 р. і затвердила ту автокефалію, а потім спеціальним посланням з 13 січня 1925 р. пові-

домила про це всі автокефальні Православні Церкви світу. Якщо Всеросійська Церква не отримала такого такого послання, причину цього доводиться шукати в її тодішньому тяжкому становищі. 17 вересня 1925 р., уже після блаженної смерті св. патріарха Тихона, автокефалія Польської Православної Церкви, була урочисто, в присутності представників Вселенської Константинопільської та румунської Церков проголошена Варшаві; вслід за цим автокефалію Польської Православної Церкви признали усі східні патріархи і голови автокефальних Церков. В цьому ж році я особисто, разом з одним з преосвященних, відвідав увіх першоієрархів автокефальних Церков і увійшов з ними у братерське та молитовне спілкування любові і єднання. А грамотою Найсвятішої Вселенської Константинопільської Патріархії, ось 7 квітня ц. р., мені, як голові автокефальної Церкви, надано титул «Блаженніший».

Залишається ще улюблена колишня Церкватами, а сьогодні улюблена сестра – Церква російська, яка не дала свого благословення на автокефальне існування Православної Церкви в Польщі, але вона і не могла це зробити через тяжку долю свою, якою ми завжди журимося [якій ми завжди] співчуваємо, а також внаслідок відсутності в ній всіма визнаного голови – патріарха.

Ми ж завжди пам'ятаємо про свій обов'язок у відношенні до колишньої улюбленої матері – Церкви Всеросійської і при першій нагоді, коли на чолі її стане православними Церквами і всім православним російським народом, признаний первієрарх, будемо щиро просити про те, щоб він, для блага і миру церковного, і з своєї сторони благословив автокефальне існування Православної церкви в Польщі, яке вже визнане і підтверджене всіма автокефальними Православними Церквами. І ми тердо переконані, що любов'ю багата Церква Всеросійська не відмовить наректи Православну Церкву Польську улюбленою своєю сестрою, розуміючи життєву необхідність її автокефального управління і ладу для слави Божої і спасіння вірних.

Сподіваємось, що і Ваше Високопреосвященство, що підтримавши нас своїм добрим листом у минулому році, виявить своє випробуване мудре сприяння справі закріплення братерських зв'язків любові і єднання між сестрами-Церквами Російською і Польською.

Вашого Високопреосвященства
відданий Христові слуга

/ – / Діонісій
Мирополиц Варшавський і всієї
Православної Церкви в Польщі»

**4. «Покаяльный лист Блаженнейшего Діонісія
до патріарха Алексія і синоду рпу 22 серпня 1948 р.
і їх рішення 22 червня та 9 листопада 1948 р.:
[Ципин В., 1994, 312 – 314 // ЖМП. 1950. – № 8 – с. 44 – 49].**

А) «...Тяготы прещения, постигши меня от Вашего Святейшества купно со Священным Синодом, не в состоянии винести душа моя, и по долгу совести моя душа, и по долгу совести я умоляю Вас принять мое, хотя и запоздалое, но искреннее покаяние во всех содеянных мною по отношению к Матери-Церкви прегрешениях. Сознывая временность и каноническую неповноту автокефалии, дарованной Святтейшим Константинопольским Патриархом в 1924 г., я признаю и исповедую святую необходимость благословення Великой Матери-Церкви на автокефальное бытие Ее юнейшей дочери – Польской Православной Церкви..»;

Б) « 1. Принимая во внимание отказ Польской Церкви от ее неканонической автокефалии, – Святейший Патриарх и Священный Синод – ныне же восстанавливают с ней каноническое молитвенное и литургическое общение и дают ей право на полное самостоятельное управление.

2. По утверждении Собором епископов Православной Русской Церкви автокефалии Польской Церкви – Польская Церковь избирает Главу своей Церкви. К этому времени Польская Церковь получает устройство, требуемое канонами для автокефалии...»;

В) «1. Удовлетворить ходатайство Митрополита Дионисия и ради искреннего его раскаяния каноническое общение митрополита Дионисия с Матерью-Русской Церковью восстановленным.

2. Считать возможным оставления за ним, ввиду исполнившегося 35-летия его служения в епископском сане, – сана митрополита, но без присвоенного ему в период выхода из юрисдикции Московской Патриархии титула «Блаженнейший».

3. Сообщить Преосвященному Митрополиту Дионисию о состоявшемся 22 июня 1948 года постановлении Патриарха Московского и Епископата Русской Православной Церкви о даровании Православной церкви в Польше прав автокефалии».

**5. Лист Київського Митрополита Філарета
до Вселенського Патріарха Варфоломія
10 черня 1992 р. [Історія, 2019, с. 235].**

«Антиканонические вмешательства Московской Московской Патриархии во внутреннюю жизнь Украинской Православной церкви резко осложнили церковную ситуацию в Украине. В связи с этим намечается новый раскол.

По указанию Патриарха Алексия в Харькове было проведено собрание украинских епископов в нарушение 34-го Апостольского правила, постановления Архиерейского Собора Русской Православной Церкви и устава об управлении Украинской Православной Церкви. Совершив каноническое преступление против меня – Митрополита Киевского и всея Украины в Харькове, они готовят окончательную судебную расправу надо мной.

Сознавая историческую и фактическую связь Киевской Митрополии с Матерью-Церковью Константинопольской, обращаюсь к Вашему Святейшеству и к Священному Синоду с просьбой канонически вмешаться в наше дело и не допускать в Москве незаконного судилища надо мной. Этим Вы избавите Украинскую Православную Церковь от назреваемого раскола и укрепите Православие в Украине.

При этом направляю мое Открытое письмо к Патриарху Алексию и Обращение Священного Синода Украинской Православной Церкви к Архиерейскому Собору Русской Православной Церкви.

Вашего Святейшества смиренный богомолец и сослужитель

**Филарет,
Митрополит Киевский и всея Украины**

10. 06. 1992 г.».

**6 – 7. «Определение» рпц і лист патріарха УПЦ КП
Філарета у 2017 р. [Базів В., 2021, с. 263 – 266]:**

«Архиерейский Собор заслушал письменное обращение бывшего митрополита Киевского всея Украины к Святейшему Патриарху Московскому и всея Руси Кириллу от 16 ноября 2017 г.

В письме содержится просьба о восстановлении евхаристического и молитовного общения с христианами, состоящими в украинском церковном расколе, и об отмене «всех решений, в том числе о прещениях и отлучениях... ради достижения Богом заповеданного мира между единоверными христианами и примерения между народами». Письмо завершается словами: «Прошу прощения во всем, чем согршил словом, делом и всеми моими чувствами, и так же от сердца искренне прощаю всем».

Собор с удовольствием воспринимает обращение как шаг к преодолению раскола и восстановлению церковного общения со стороны тех, кто некогда отпал от церковного единства с канонической Украинской Православной Церковью.

В 2008 году Архиерейский Собор Русской Православной Церкви в определении «О единстве Церкви одобрил Украинской Православной Церкви по определению раскола посредством диалога, в основе которого «лежат верность каноническому преданию Церкви и стремление возратить в церковное общение отделившихся от спасительного единства».

В Обращении Священного Синода Русской Православной Церкви от 26 июля 2010 года к православным христианам Украины, пребывающим вне единства со Святой Церковью, сказано: «Что может быть более желанным, чем возвращение отделившихся братьев в спасительную ограду Единой Святой, Соборной и Апостольской Церкви? Это было бы подлинное торжество Православия, торжество любви Христовой! Мы молимся о пришествии того часа, когда уклонившиеся в раскол свободно и непринужденно пожелают вернуться в лоно Церкви; о том, чтобы настал этот долгожданный день, который принесет мир и спасение многим измученным душам. И мы верим, что он нерестанно настанет».

После горестных двадцати пяти лет раздоров, насилия, взаимной неприязни, обид и настроений, возникших в украинском Православии и украинском обществе в результате раскола, появляется, наконец, возможность встать на путь восстановления единства.

Сегодняшний долг и тех, кто прибывает в Церкви и тех, кто стремится к воссоединению с нею – в ежечасном подвиге взаимной любви и самоотречения, дабы преодолевать многолетнее отчуждение, уповая на милосердие и благодать Господа и Бога нашего Иисуса Христа, средостение вражды разрушившего. Решительный отказ от насилия и захвата храмов, отказ от взаимных обвинений и упреков, взаимное прощение друг другу старых обид – вот те целебные средства самопожертвования и

любви о Христе, которыми только может быть восстановлено единство канонической Церкви на Украине.

Для ведения дальнейших переговоров с отделившимися от церковного общения Собор утверждает комиссию в составе:

1. Митрополит Волоколамский Иларион (председатель);
2. Митрополит Бориспольской и Броварской Антоний (Украинская Православная Церковь);
3. Митрополит Каменец-Подольский и Городокский Феодор (Украинская Православная Церковь);
4. Митрополит Луганский и Алчевский Митрофан (Украинская Православная Церковь);
5. Протоиерей Николай Балашов;
6. Протоиерей Николай Данилевич (Украинская Православная Церковь);
7. Протоиерей Игорь Якимчук (секретар).

Для ведения переговоров в необходимых случаях комиссия может привлекать консультантов.

8. Рішення Священного Синоду Вселенського Патріархату про автокефалію Української Церкви [Собор 2018 р., 2021, с. 198–199; Уся правда про українське церковне питання, 2021, с. 21].

«Під головуванням Його Всесвятості, Вселенського Патріарха, Святий і Священний Синод зібрався на чергове засідання з 9 по 11 жовтня 2018 р. для вивчення й обговорення питань порядку денного. Священний Синод докладно й довго обговорював церковну справу України в присутності Його Преосвященства Архієпископа Даниїл Памфільського і його Преосвященства єпископа іларіона Едмонтського, патріарших Екзархів в Україні, і прийняв після розширеного обговорення такі рішення:

1) Підтвердити вже ухвалене рішення про те, щоб Вселенський Патріархат розпочав надання автокефалії Церкві України.

2) Відновити від тепер Ставропігію Вселенського Патріарха в Києві, як одну з його багатьох ставропігій в Україні, які завжди там існували.

3) Прийняти й розглянути прохання про апеляцію від Філарета Денисенка, Макарія Малетича і їх послідовників, які виявилися у схизмі не з догматичних причин, відповідно до канонічних прерогатив Константинопільського патріарха одер-

жувати такі звернення від ієрархів та священнослужителів усіх автокефальних Церков. Таким чином, згадані вище особи були канонічно поновлені у своєму єпископському або священничому сані, також було поновлено спілкування їх вірних з Церквою

4) Скасувати зобов'язання Синодального листа 1686 року, що був виданий у зв'язку з обставинами того часу, який надавав в порядку економії право патріарху Московському рукопокласти Київського митрополита, вибраного собором духовництва й вірних його єпархії, який повинен був поминати Вселенського Патріарха як свого Першоїєрарха на усіх богослужіннях, проголошуючи й підтверджуючи свою канонічну підпорядкованість Матері-Церкві Константинополя.

5) Звернутись до усіх залучених сторін із закликом утримуватися від захоплення церков, монастирів і іншого майна, а також від будь-яких інших насильницьких дій і помсти, щоб перемагали мир і любов у Христі!

9. Томос 6 січня 2019 р. Православної Церкви України

ПАТРІАРШИЙ І СИНОДАЛЬНИЙ ТОМОС НАДАННЯ АВТОКЕФАЛЬНОГО ЦЕРКОВНОГО УСТРОЮ ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ УКРАЇНИ

[Календар ПЦУ, 2019, с. 99 – 101; Клос В. Автокефалія, 2019, с. 184 – 189]

*«Варфоломій, милістю Божою Архієпископ Константинополя,
Нового Риму і Вселенський Патріарх*

«Ви приступили до гори Сіонської... і до Церкви первородних» (Євр. 12:22–23), блаженний серед народів Апостол Павло говорить усім вірним; і дійсно, Церква є горою, тому міцною і стійкою, непорушною та непохитною. Хоча одним стадом та одним тілом Христовим є і називається Церквою Божою, яка повсюди має сповідання православної віри, спільність в таїнствах у Дусі Святому та непорушність апостольського спадкоємства і канонічного порядку, але ще від апостольських часів складається з Церков, розташованих на землях і країнах, внутрішньо самоврядованих власними пастирями та вчителями, і служителями Євангелія Христового, тобто кожного місця єпископами, з причин не лише історичного значення міст і країн у світі, але й внаслідок особливих пастирських необхідностей у них.

Отож, оскільки благочестива та Богомбережена земля України укріплена і звеличена вищим промислом та отримала свою повну політичну незалежність, державні та церковні керівники якої вже майже тридцять років палко просять її церковного самоврядування та пліч-о-пліч з народом й сутогосно з давніми його проханнями свого часу зверненими до святішого Апостольського Константинопольського Престолу, котрий за багатовіковим канонічним переданням зобов'язаний турбуватися про Святі православні Церкви, які мають в цьому потребу, а найбільше про ті, які завше з ним зв'язані канонічними узами, як-от історична Митрополія Київська, – то наша Покірність з Преосвященними при нас Митрополитами та всесесними, улюбленими в Святому Дусі братами та співслужителями, з обов'язку турботи Великої Христової Церкви за Православний світ, для зцілення постійно загрожуючих розколів та розділів у помісних Церквах, одностунно визначаємо та проголошуємо, щоб уся Православна Церква, що знаходиться в межах політично сформованої та цілковито незалежної держави України разом із Священними Митрополіями, Архієпископіями, Єпископіями, монастирями, парафіями та всіма в них церковними установами, котра знаходиться під покровом Засновника Єдиної, Святої, Соборної і Апостольської Церкви Боголюдини Господа і Спасителя нашого Ісуса Христа, існувала віднині канонічно автокефальною, незалежною та самоврядуваною, маючи Першого в церковних справах і визнаючи кожного канонічного її Предстоятеля, який носить титул «Блаженніший Митрополит Київський і Всієї України», – не допускається якогось доповнення чи віднімання від його титулу без дозволу Константинопольської Церкви, – який є головою Святішого Синоду, котрий щороку скликається з Архієреїв, запрошуваних почергово за їхнім старшинством, з числа тих, що мають єпархії в географічних межах України. Таким чином управлятимуться справи Церкви в цій країні, як проголошують божественні та святі Канони, вільно й у Святому Дусі, та безперешкодно, без будь-якого іншого зовнішнього впливу.

До того ж, цим підписаним Патріаршим і Синодальним Томосом ми визнаємо та проголошуємо встановлену в межах території України Автокефальну Церкву нашою духовною донькою та закликаємо всі світові Православні Церкви визнавати її як сестру та згадувати під іменем «Святіша Церква України», як таку, що має своєю кафедрою історичне місто Київ, не може ставити єпископів чи засновувати парафії за

межами держави; вже існуючі відтепер підкоряються, згідно з порядком, Вселенському Престолу, який має канонічні повноваження в Діаспорі, бо юрисдикція цієї Церкви обмежується територією Української Держави.

І ми надаємо їй привілеї та всі суверенні права, належні автокефальній церковній Владі, так що відтепер Митрополит Київський і Всієї України, здійснюючи богослужіння, поминає «Усіх Єпископів Православних», а сонм найсвятіших Архієреїв при ньому поминає його ім'я як Першого та Предстоятеля Найсвятішої Церкви України. Те, що стосується внутрішнього церковного управління, розглядається, судиться та визначається виключно ним і Священним Синодом, слідуючи євангельському та іншому вченню, згідно зі Священним Переданням і шанованими канонічними постановами нашої Святої Православної Церкви, і настановами 6-го канону I Нікейського Вселенського Собору, який визначає, що «якщо ж при спільному голосуванні всіх, яке буде справедливим і згідно церковного канону, двоє чи троє через власну схильність до суперечок будуть заперечувати, то нехай має силу рішення більшості», до того ж зберігається право всіх архієреїв та іншого духовенства на апеляційне звернення до Вселенського Патріарха, який має канонічну відповідальність приймати безапеляційні судові рішення для єпископів та іншого духовенства помісних Церков, згідно з 9-м і 16-м священними канонами IV Халкідонського Вселенського Собору.

Прояснюємо до вище сказаного, що Автокефальна Церква України визнає головою Святіший Апостольський і Патріарший Вселенський Престол, як і інші Патріархи і Предстоятелі, та має разом з іншими канонічними обов'язками та відповідальностями, насамперед для збереження нашої Православної Віри неушкодженою та канонічної єдності та спілкування з Вселенським Патріархатом й іншими помісними Православними Церквами. І до цього, Митрополит Київський і Всієї України, як і Архієреї Найсвятішої Церкви України, обираються віднині відповідно до належних положень божественних і священних Канонів і згідно з відповідними положеннями її Статуту, які мають в усьому обов'язково відповідати положенням цього Патріаршого і Синодального Томосу. Усі архієреї зобов'язані турбуватися, щоб боголюбно пасти народ Божий, провадячи в страху Божому мир і згоду в країні та в своїй Церкві.

Але щоб в усьому перебував не применшений зв'язок духовної єдності та спілкування святих Божих Церков, бо ми навчилися «зберігати єдність духа в союзі миру» (Еф. 4:3), то кожний

Блаженніший Митрополит Київський і Всієї України повинен поминати за давніми Переданнями святих Отців наших Вселенського Патріарха, Блаженніших Патріархів та інших Предстоятелів помісних Православних Церков, у ряду Диптихів, згідно з канонічним порядком, отримавши своє місце після Предстоятеля Церкви Чехії і Словакії в священних Диптихах і на церковних зібраннях.

Таким чином, Православна Церква України, через свого Першого чи канонічного місцеблюстителя Київського Престолу, зобов'язана брати участь у стосовно важливих канонічних, догматичних та інших питаннях у міжправославних нарадах, які збираються час від часу, за священним звичаєм, від початків усталеним Отцями. Перший же, настановлений, зобов'язаний обов'язково посилати необхідні належні Мирні Грамоти до Вселенського Патріарха та до інших Предстоятелів, і сам має право від них отримувати, починаючи свої мирні поїздки від Першопрестольної Церкви Константинополя за звичаями, отримуючи від неї і Святе Миро, для вияву духовної єдності з нею. Для вирішення значних питань церковного, догматичного та канонічного характеру слід Блаженнішому митрополиту Київському і всієї України, від імені Священного Синоду своєї Церкви звертатися до нашого Святішого Патріаршого і Вселенського Престолу, прагнучи від нього авторитетної думки та твердого взаєморозуміння, причому права Вселенського Престолу на Екзархат в Україні та священні ставропігії зберігаються неприменшеними.

Отож, на всіх цих умовах, наша Свята Христова Велика Церква благословляє та проголошує Православну Церкву України Автокефальною та щедро закликає на Ієрархію на Українській землі, непорочний клір і благочестивий народ її, з невичерпного скарбу Святого Духа, божественні дари, молячись, щоб Перший і Великий Архієрей Ісус Христос, заступництвом все-непорочної і всеблагословенної Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії, святого славного і рівноапостольного князя Володимира і святої славної княгині Ольги, преподобних і богоносних Отців наших, подвижників і монахів Києво-Печерської Лаври та інших монастирів, укріпив назавжди її в тілі Єдиної, Святої, Соборної і Апостольської Церкви таким чином захищену Автокефальну Церкву України і подав їй благостояння, єдність, мир і зростання, на славу Його, і Отця, і Святого Духа.

Таким чином, таке вирішене та розсуджене і в радості сповіщене вам від шанованого Центру Православ'я було соборно

затверджено, для постійного збереження видається цей Патріарший і Синодальний Томос, написаний і підписаний в Кодексі нашої Великої Христової Константинопольської Церкви, вручений в точній і ідентичній копії Блаженнішому Предстоятелю Святішої Церкви України, митрополиту Епіфанію та Його високоповажності Президенту України пану Петру Порошенку, для вічного доказу та постійного представлення.

Року дві тисячі дев'ятнадцятого, місяця січня, 6 числа, індікціона 12.

† Вселенський Патріарх Варфоломій,
в Христі Бозі постановив
† митрополит Вріульський Пантелеймон
† митрополит Італійський і Мальтійський Геннадій
† митрополит Германський Августин
† митрополит Транупольський Герман
† митрополит Нью-Джерський Євангел
† митрополит Родоський Кирилл
† митрополит Ретімнський і Авлопотамський Євгеній
† митрополит Корейський Амвросій
† митрополит Сингапурський Контантин
† митрополит Австрійський Арсеній
† митрополит Сімський Хризостом
† митрополит Чиказький Нафанаїл